

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

VERICA TRSTENJAK

της 17ης Ιουλίου 2008¹

I — Εισαγωγή

1. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά στο πλαίσιο αυτής της υποθέσεως αν τα άρθρα 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ δεν επιτρέπουν την εφαρμογή μιας διατάξεως του βελγικού νόμου της 14ης Ιουλίου 1991, περί των εμπορικών πρακτικών και την ενημέρωση και προστασία των καταναλωτών (στο εξής: βελγικός νόμος περί προστασίας των καταναλωτών), κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί, στην περίπτωση εξ αποστάσεως συμβάσεων, να απαιτεί από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή πριν από την πάροδο επτά εργασίμων ημερών. Στο πλαίσιο αυτής της αναλύσεως, πρέπει ακόμη να εξακριβωθεί αν τα εν λόγω άρθρα της Συνθήκης δεν επιτρέπουν την εκ μέρους των βελγικών αρχών ιδιάζουσα ερμηνεία της επίμαχης διατάξεως του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, κατά την οποία, όταν συνάπτεται σύμβαση εξ αποστάσεως, ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτήσει από τον καταναλωτή τον αριθμό της πιστωτικής του κάρτας, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως. Επομένως, στη υπόθεση αυτή ανακύπτουν τα σοβαρά ζητήματα της πώλησεως μέσω διαδικτύου και των συναφών με αυτή πληρωμών με πιστωτικές κάρτες, χάρη στις οποίες η πώληση μέσω διαδικτύου διευκολύνεται και ενθαρρύνεται.

2. Θεωρούμενη σε γενικότερο πλαίσιο, η υπόθεση αυτή δείχνει σαφώς ότι στην εξέλιξη της συμβάσεως πώλησεως πρέπει να προσαρμόζονται και οι τρόποι και όροι της καταβολής του τιμήματος. Στο ρωμαϊκό δίκαιο, παραδείγματος χάριν, η σύμβαση πώλησεως ολοκληρωνόταν μέσω παραδόσεως του πωλούμενου πράγματος από τον πωλητή στον αγοραστή με παράλληλη είσπραξη του τιμήματος από αυτόν². Επομένως, αμφότερες οι υποχρεώσεις έπρεπε να εκπληρούνται ταυτοχρόνως. Με τη μετεξέλιξη της συμβάσεως πώλησεως, επήλθαν σημαντικές μεταβολές στους τρόπους και τους όρους της πληρωμής, οι οποίες με την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών κατέστησαν ακόμη εμφανέστερες. Επομένως, στην ανάπτυξη τεχνολογιών, οι οποίες διευκολύνουν τις συναλλαγές και το εμπόριο μέσω του διαδικτύου, πρέπει να προσαρμόζονται και οι τρόποι πληρωμής, που πρέπει να αποβλέπουν στην ασφάλεια, στην απλότητα και, καθόσον είναι δυνατό, στην προστασία όλων των οικείων μερών. Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο της εξετάσεως αυτής της υποθέσεως δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι οι συναλλαγές και το εμπόριο μέσω διαδικτύου και οι συναφείς πληρωμές με πιστωτικές κάρτες θα έχουν πολύ μεγαλύτερη έκταση στο μέλλον απ' ό,τι σήμερα.

3. Στο πλαίσιο της εξετάσεως της υποθέσεως βάσει του άρθρου 29 ΕΚ, πρόκειται για το

1 — Γλώσσα διαδικασίας: η σλοβενική.

2 — Watson, A., *Roman Law & Comparative Law*, The University of Georgia Press, Αθήνα και Λονδίνο, 1991, σ. 453. Korošec, V., *Rimsko pravo*, μέρος I, Uradni list, Λιουμπλιάνα, 2005, σ. 277.

σημαντικό ζήτημα του ορισμού της έννοιας των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, στα οποία, κατά πάγια νομολογία, περιλαμβάνονται μόνο μέτρα των κρατών μελών που περιορίζουν ειδικά την εξαγωγή και επιφυλάσσουν διαφορετική μεταχείριση, τόσο από νομικής όσο και από πραγματικής απόψεως, στο εσωτερικό εμπόριο και στα ρεύματα των εξαγωγών, εξασφαλίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ορισμένα πλεονεκτήματα στο εσωτερικό εμπόριο.

εκτός εάν η παρούσα οδηγία ορίζει άλλως, δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση [...]».

5. Το άρθρο 6 της οδηγίας 97/7 ορίζει τα εξής:

II — Νομικό πλαίσιο

A — Το κοινοτικό δίκαιο

4. Η αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 1997, για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις (στο εξής: οδηγία 97/7), έχει ως εξής:

«1. Για κάθε εξ αποστάσεως σύμβαση, ο καταναλωτής διαθέτει προθεσμία τουλάχιστον επτά εργάσιμων ημερών για να υπαναχωρήσει αζημίως και χωρίς να δηλώσει την αιτία. Το μόνο κόστος που ενδέχεται να βαρύνει τον καταναλωτή λόγω του ότι ασκεί το δικαίωμα υπαναχώρησης είναι το άμεσο κόστος επιστροφής των αγαθών.

Κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού, η προθεσμία τρέχει:

- για τα αγαθά, από την ημέρα παραλαβής τους από τον καταναλωτή, όταν έχουν εκπληρωθεί οι υποχρεώσεις που αναφέρονται στο άρθρο 5,

«[Ο] καταναλωτής δεν έχει τη δυνατότητα στην πραγματικότητα να δει το προϊόν ή να λάβει γνώση των χαρακτηριστικών της υπηρεσίας πριν από τη σύναψη της συμβάσεως [...] θα πρέπει επίσης να προβλεφθεί

[...]

2. Όταν το δικαίωμα υπαναχώρησης ασκήθηκε από τον καταναλωτή, σύμφωνα με το παρόν άρθρο, ο προμηθευτής υποχρεούται να επιστρέψει τα καταβληθέντα από τον καταναλωτή ποσά, χωρίς επιβάρυνση. Η μόνη ενδεχόμενη επιβάρυνση του καταναλωτή λόγω ασκήσεως του δικαιώματος υπαναχώρησης είναι το άμεσο κόστος της επιστροφής των αγαθών. Η επιστροφή αυτή πρέπει να πραγματοποιηθεί το συντομότερο δυνατόν, και εν πάση περιπτώσει, εντός τριάντα ημερών.

3. Εκτός αντιθέτου συμφωνίας των συμβαλλομένων, ο καταναλωτής δεν μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχώρησης το οποίο προβλέπει η παράγραφος 1 για τις συμβάσεις:

[...]

— προμήθειας αγαθών που κατασκευάζονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές του καταναλωτή ή σαφώς εξατομικευμένων, ή τα οποία, εκ της φύσεώς τους, δεν είναι δυνατόν να επιστραφούν ή μπορούν να αλλοιωθούν ή λήγουν σύντομα,

[...]».

6. Το άρθρο 8 της οδηγίας 97/7 ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν να υπάρχουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε ο καταναλωτής:

— να μπορεί να ζητήσει την ακύρωση μιας πληρωμής σε περίπτωση που χρησιμοποιηθεί δολίως η κάρτα της πληρωμής, στα πλαίσια συμβάσεων εξ αποστάσεως που καλύπτονται από την παρούσα οδηγία,

— σε περίπτωση δόλιας χρήσης, να επανασταθίσει για τα ποσά που έχουν καταβληθεί, ή να του επιστραφούν τα ποσά αυτά.»

7. Το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7 ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν ή διατηρήσουν, στον τομέα ο οποίος διέπεται από την παρούσα οδηγία, πλέον αυστηρές διατάξεις συνάδουσες προς τη συνθήκη, προκειμένου να διασφαλίσουν ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή. Οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνουν, ενδεχο-

μένως, την απαγόρευση, για λόγους γενικού συμφέροντος, της εμπορίας στο έδαφός τους, μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως, ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, ιδίως φαρμάκων, τηρουμένης δεόντως της συνθήκης.»

αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνθήκη διαμονή του:

B — Η Σύμβαση της Ρώμης

8. Το άρθρο 5 («Συμβάσεις καταναλωτών») της Συμβάσεως της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, που άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 (στο εξής: Σύμβαση της Ρώμης), ορίζει τα εξής:

— αν, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έγινε στη χώρα αυτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και αν ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις, ή

— αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή, ή

«1. Το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών σ' ένα πρόσωπο, τον καταναλωτή, για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητά του, καθώς και στις συμβάσεις που αφορούν τη χρηματοδότηση μιας τέτοιας συναλλαγής.

— αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων και ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή σε μια ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά.

2. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι

3. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφόσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, συμβάσεις που πραγματοποιούνται υπό τις περιγραφόμενες στην παρά-

γραφο 2 του παρόντος άρθρου συνθήκες διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του.»

Σε περίπτωση ασκήσεως του προβλεπόμενου στις παραγράφους 1 και 2 δικαιώματος υπαναχωρήσεως, ο πωλητής οφείλει να επιστρέψει αζημίως τα καταβληθέντα από τον καταναλωτή ποσά. Η επιστροφή αυτή πρέπει να πραγματοποιηθεί το πολύ εντός των τριάντα ημερών που έπονται της υπαναχωρήσεως.

Γ — Το βελγικό δίκαιο

[...]

9. Στο Βέλγιο, το δικαίωμα υπαναχωρήσεως του καταναλωτή από συμβάσεις που συνάπτονται εξ αποστάσεως ρυθμίζεται από το άρθρο 80 του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών.

III — Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

10. Το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτή ορίζει τα εξής:

11. Η Santurel Inter BVBA (στο εξής: Santurel), διαχειριστής της οποίας είναι ο L. Gysbrechts, είναι επιχείρηση ειδικευόμενη στη χονδρική και λιανική πώληση συμπληρωμάτων διατροφής. Το μεγαλύτερο μέρος των πωλήσεων πραγματοποιείται μέσω του διαδικτύου και οι παραγγελίες διεκπεραιώνονται μέσω του ταχυδρομείου.

«Με επιφύλαξη την εφαρμογή του άρθρου 45, παράγραφος 1, του νόμου της 12ης Ιουνίου 1991 περί καταναλωτικής πίστωσης, δεν μπορεί να απαιτείται κανενός είδους προκαταβολή ή πληρωμή από τον καταναλωτή πριν από τη λήξη της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργάσιμων ημερών κατά την έννοια της παραγράφου 1.

12. Κατόπιν καταγγελίας ενός Γάλλου πελάτη, η βελγική υπηρεσία οικονομικής επιθεωρήσεως (Belgisch Bestuur Economische Inspectie) προέβη σε έρευνα, βάσει της οποίας απαγγέλθηκε κατηγορία κατά της Santurel και του L. Gysbrechts λόγω παραβάσεως των σχετικών με τις εξ αποστάσεως συμβάσεις διατάξεων του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών. Οι παραβάσεις συνίσταντο, μεταξύ άλλων, στη

μη τήρηση της απαγορεύσεως να απαιτείται προκαταβολή ή πληρωμή από τον καταναλωτή πριν από τη λήξη της κατά το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασιμών ημερών. Πιο συγκεκριμένα, επρόκειτο για τη μη συμμόρφωση προς την ερμηνεία που δίνουν οι βελγικές αρχές σ' αυτή τη διάταξη και κατά την οποία απαγορεύεται να απαιτείται από τον καταναλωτή ο αριθμός της πιστωτικής του κάρτας πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασιμών ημερών.

13. Στην ποινική δίκη, το πρωτοβάθμιο ποινικό δικαστήριο του Dendermond καταδίκασε κάθε έναν από τους κατηγορουμένους σε πρόστιμο 1 250 ευρώ. Οι καταδικασθέντες άσκησαν έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Hof van Beroep te Gent, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ως προς το αν η εν λόγω βελγική διάταξη συνάδει με το κοινοτικό δίκαιο.

14. Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι η κατά το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών απαγόρευση συνεπάγεται τον κίνδυνο για ένα Βέλγο εμπορευόμενο να μη μπορεί να πληρωθεί για παραδόσεις σε πελάτες που βρίσκονται σε άλλο κράτος μέλος, πολλώ δε μάλλον στην περίπτωση των χαμηλότερων τιμών πωλήσεως συμπληρωμάτων διατροφής. Το αιτούν δικαστήριο συμμερίζεται την άποψη των κατηγορουμένων ότι η απαγόρευση αυτή συνιστά αδικαιολόγητο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων εντός της Κοινότητας.

15. Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο ανέστειλε τη διαδικασία με διάταξη της 20ής Μαρτίου 2007 και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Συνιστά ο βελγικός νόμος της 14ης Ιουλίου 1991, περί των εμπορικών πρακτικών και την ενημέρωση και προστασία του καταναλωτή, μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος, απαγορευόμενο από τα άρθρα 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ, καθόσον το άρθρο 80, παράγραφος 3, του εθνικού αυτού νόμου απαγορεύει την απαίτηση προκαταβολής ή πληρωμής από τον καταναλωτή διαρκούσας της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, πράγμα που έχει ως συνέπεια ότι ο νόμος αυτός δεν επηρεάζει πραγματικώς κατά τον ίδιο τρόπο την εμπορία αγαθών στην ημεδαπή σε σύγκριση με το εμπόριο που διεξάγεται με υπηκόους άλλου κράτους μέλους και ως εκ τούτου δημιουργείται εκ των πραγμάτων εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, η οποία προστατεύεται από το άρθρο 23 ΕΚ;»

IV — Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

16. Η απόφαση περί παραπομπής περιήλθε στο Δικαστήριο στις 19 Απριλίου 2007. Κατά την έγγραφη διαδικασία κατέθεσαν παρατηρήσεις η Βελγική Κυβέρνηση και η Επιτροπή. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 20ής Μαΐου 2008, η Βελγική Κυβέρνηση και η Επιτροπή ανέπτυξαν προφορικώς τις απόψεις τους και απάντησαν σε ερωτήσεις του Δικαστηρίου.

V — Οι ισχυρισμοί των μετεχόντων της διαδικασίας

17. Η *Santurel* φρονεί ότι το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών έχει την έννοια ότι στην πώληση εξ αποστάσεως ο πωλητής μπορεί να απαιτεί από τον αγοραστή τον αριθμό της πιστωτικής του κάρτας για την πληρωμή, όταν δεσμεύεται να μη χρησιμοποιήσει αυτόν τον αριθμό πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως. Η *Santurel* υποστηρίζει ότι η ερμηνεία κατά την οποία δεν επιτρέπεται να απαιτείται ο αριθμός της πιστωτικής κάρτας στην πώληση εξ αποστάσεως είναι αντίθετη προς τα άρθρα 28 ΕΚ έως 30 ΕΚ. Συναφώς, επικαλείται την απόφαση *Dassonville*³ και την απόφαση *Keck* και *Mithouard*⁴ και προβάλλει ότι το γεγονός ότι, σύμφωνα με την εκ μέρους των βελγικών αρχών ερμηνεία του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, ο πωλητής δεν επιτρέπεται να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας επηρεάζει στην πραγματικότητα την εξαγωγή με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι την πώληση εντός του Βελγίου. Αυτή η ερμηνεία των βελγικών αρχών συνιστά πραγματικό εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και, επομένως, μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, απαγορευόμενο από τη Συνθήκη ΕΚ.

18. Η *Βελγική Κυβέρνηση* εκθέτει με τις γραπτές παρατηρήσεις της ότι το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών συνάδει με τη Συνθήκη, δεδομένου ότι πρόκειται για

μέτρο προς ενίσχυση της προστασίας των καταναλωτών κατά το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7. Η Βελγική Κυβέρνηση παραδέχεται πάντως ότι η διάταξη αυτή συνεπάγεται για τον Βέλγο εμπορευόμενο κάποιον κίνδυνο να μη πληρωθεί για αποσταλέντα στο εξωτερικό εμπορεύματα. Αυτό, όμως, δεν είναι αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο. Αν εντούτοις το Δικαστήριο δεχθεί ότι η εν λόγω βελγική διάταξη συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια του άρθρου 28 ΕΚ, το μέτρο αυτό δικαιολογείται από την προστασία των καταναλωτών. Σκοπό έχει να εξασφαλισθεί η δυνατότητα των καταναλωτών να κάνουν αποτελεσματικά χρήση του δικαιώματός τους υπαναχωρήσεως. Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η διάταξη αυτή είναι ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της προστασίας των καταναλωτών.

19. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Βελγική Κυβέρνηση διευκρίνισε ακόμη ότι στο Βέλγιο είναι υπό εξέλιξη μια διαδικασία για την έκδοση βασιλικού διατάγματος προβλέποντος ένα σύστημα πληρωμών για πωλήσεις εξ αποστάσεως που θα προσφέρει ασφάλεια στον καταναλωτή, προστατευόμενος όμως συγχρόνως και τον πωλητή. Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος πληρωμών, ο καταναλωτής θα καταβάλλει το τίμημα στον λογαριασμό ενός ανεξάρτητου τρίτου και, μετά την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, το τίμημα θα καταβάλλεται μέσω εμβάσματος στον πωλητή. Η Βελγική Κυβέρνηση προσθέτει ότι στην πώληση εξ αποστάσεως ο πωλητής δεν θα μπορεί να περιορίζει τη δυνατότητα του καταναλωτή να επιλέγει μεταξύ περισσότερων τρόπων πληρωμής.

20. Η *Επιτροπή* προβάλλει ως προς την επίδραση του άρθρου 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών επί των εισαγωγών ότι η διάταξη αυτή μπορεί να έχει επιπτώσεις και

3 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1974, 8/74, *Dassonville* (Συλλογή τόμος 1974, σ. 411).

4 — Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91, *Keck* και *Mithouard* (Συλλογή 1993, σ. I-6097).

σε συμβάσεις πωλήσεως, τις οποίες συνάπτουν πωλητές από άλλα κράτη μέλη με αγοραστές από το Βέλγιο, δεδομένου ότι το άρθρο 5, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης επιτρέπει στους καταναλωτές να επικαλούνται το επίπεδο προστασίας του Βελγίου, αν αυτό είναι ανώτερο από το επίπεδο προστασίας στα κράτη μέλη των πωλητών. Στο πλαίσιο της αναλύσεως της, η Επιτροπή λαμβάνει ως βάση τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την απόφαση *Dassonville*⁵ και συνεχίζει την ανάλυσή της στηριζόμενη στην απόφαση *Keck* και *Mithouard*⁶. Σε σχέση με τη δεύτερη αυτή απόφαση, υποστηρίζει ότι η βελγική διάταξη αφορά όλους του εμπορευομένων και από απόψεως δικαίου επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο εγχώρια και εισαγόμενα προϊόντα. Οι πραγματικές επιπτώσεις της εν λόγω βελγικής διατάξεως πρέπει να εκτιμηθούν από το εθνικό δικαστήριο. Αν προκύψει ότι τα εισαγόμενα προϊόντα πλήττονται στην πραγματικότητα εντονότερα και, επομένως, η βελγική διάταξη συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, το μέτρο αυτό δικαιολογείται από την προστασία των καταναλωτών και είναι σύμφωνο προς την αρχή της αναλογικότητας.

της αποφάσεως *Groenveld*⁷ και της μετέπειτα νομολογίας. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή πρότεινε στο Δικαστήριο να τροποποιήσει τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών και να προβεί στον ορισμό τους ως μέτρων «που έχουν ως αποτέλεσμα περιορισμό των εξαγωγών και συνιστούν διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εμπορίου εντός κράτους μέλους και των εξαγωγών». Με βάση αυτόν τον νέο ορισμό, η Επιτροπή διαπιστώνει ότι η εν λόγω βελγική διάταξη συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος, κατά την έννοια του άρθρου 29 ΕΚ. Το μέτρο αυτό μπορεί μν να δικαιολογείται από την προστασία του καταναλωτή, πλην όμως, κατά την άποψη της Επιτροπής, δεν συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας.

VI — Η εκτίμηση της γενικής εισαγγελείας

A — Εισαγωγή

21. Ως προς την επίδραση επί των εξαγωγών, η Επιτροπή φρονεί ότι το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών δεν συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια του άρθρου 29 ΕΚ. Μολονότι η εν λόγω διάταξη μπορεί να επηρεάζει εντονότερα το εμπόριο με άλλα κράτη μέλη παρά το εμπόριο εντός του Βελγίου, δεν πρόκειται στην υπό κρίση περίπτωση για μέτρο που ειδικά επιδιώκει ή προκαλεί περιορισμό των ρευμάτων των εξαγωγών κατά την έννοια

22. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά εν προκειμένω αν τα άρθρα 28 ΕΚ, 29 ΕΚ και 30 ΕΚ εμποδίζουν την εφαρμογή της διατάξεως του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, κατά την οποία, στην περίπτωση συμβάσεων εξ αποστάσεως, δεν επιτρέπεται

5 — Απόφαση *Dassonville*, παρατεθείσα στην υποσημείωση 3.

6 — Απόφαση *Keck* και *Mithouard*, παρατεθείσα στην υποσημείωση 4.

7 — Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 1979, C-15/79, *Groenveld* (Συλλογή τόμος 1979/II, σ. 649).

να απαιτείται από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή πριν από την παρέλευση της καθοριζόμενης στην οδηγία 97/7 προθεσμίας υπαναχώρησης των επτά εργασιμών ημερών. Μολονότι κατά τη διατύπωση του το ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου αφορά το αν το άρθρο 29 ΕΚ αντίκειται στο, όπως προκύπτει από το γράμμα της, περιεχόμενο της βελγικής διατάξεως, από την απόφαση περί παραπομπής συνάγεται ότι ερωτά αν τα εν λόγω άρθρα της Συνθήκης ΕΚ δεν επιτρέπουν την εφαρμοζόμενη στην πράξη ερμηνεία της διατάξεως του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχώρησης των επτά εργασιμών ημερών. Σ' αυτή την αλληλουχία, πρέπει να υπενθυμισθεί ότι το Δικαστήριο, κατά πάγια νομολογία, οφείλει να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που μπορεί να του είναι χρήσιμα για την εκδίκαση της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, ασχέτως αν έγινε σχετική μνεία κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων του⁸. Επομένως, όταν το Δικαστήριο εξετάζει αν το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει την εφαρμογή μιας εθνικής διατάξεως, πρέπει να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο που έχει η εθνική διάταξη κατά την ερμηνεία της από τις εθνικές αρχές⁹.

23. Κατ' αρχάς, πρέπει να τονισθεί ότι το Βέλγιο με τη θέσπιση της εν λόγω διατάξεως έκανε χρήση της κατά το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7 δυνατότητας, κατά την οποία τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν ή να διατηρήσουν, στον τομέα ο οποίος διέπεται από την οδηγία, πλέον αυστηρές διατάξεις. Αυτές οι αυστηρότερες διατάξεις πρέπει όμως, όπως ρητώς προβλέπει το άρθρο 14 της οδηγίας 97/7, να συνάδουν με τη Συνθήκη¹⁰. Γι' αυτόν τον λόγο τίθεται στην υπό εξέταση υπόθεση το ζήτημα αν οι αφορώσες την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων διατάξεις της Συνθήκης δεν επιτρέπουν την εφαρμογή της βελγικής διατάξεως.

24. Στο πλαίσιο των προτάσεών μου, θα εξετάσω κατ' αρχάς το προδικαστικό ερώτημα σε σχέση με το άρθρο 28 ΕΚ, κατόπιν δε σε σχέση με το άρθρο 29 ΕΚ. Κατά την ανάλυση βάσει του άρθρου 29 ΕΚ, θα εξετάσω πρώτα το ζήτημα με βάση τη νυν νομολογία, κατόπιν δε θα αναλύσω και θα εκτιμήσω τους ενδεχομένως λόγους μεταβολής αυτής της νομολογίας και, τέλος, με βάση νέα και τροποποιημένα κριτήρια θα προτείνω, με γνώμονα το άρθρο 29 ΕΚ, μια απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα.

8 — Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 1990, C-241/89, SARPP (Συλλογή 1990, σ. I-4695, σκέψη 8), της 29ης Απριλίου 2004, C-387/01, Weigel (Συλλογή 2004, σ. I-4981, σκέψη 44), και της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, C-17/06, Céline (Συλλογή 2007, σ. I-7041, σκέψη 29).

9 — Συγκεκριμένα, παραδείγματος χάριν, το Δικαστήριο αποφάνθηκε με την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1996, C-42/95, Siemens (Συλλογή 1996, σ. I-6017), επί του ζητήματος αν το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση ορισμένης νομολογίας, στην οποία προέβη το γερμανικό Bundesgerichtshof. Βλ., στην επιστήμη, ως προς τη λήψη υπόψη μιας ερμηνείας εθνικής διατάξεως, στην οποία προβαίνουν οι εθνικές αρχές, Bieber, R., Epiney, A., Haag, M., *Die Europäische Union*, 6η έκδοση, Nomos, Baden-Baden 2005, σ. 280-281, σημείο 128. Σε σχέση με τη λήψη υπόψη μιας ερμηνείας του εθνικού δικαίου στο πλαίσιο της διαδικασίας λόγω παραβάσεως κράτους μέλους, βλ. Lenaerts, K., Arts, D., Maselis, I., *Procedural Law of the European Union*, 2η έκδοση, Sweet & Maxwell, Λονδίνο, 2006, σ. 162, σημείο 5-056.

10 — Αυτό επισημάνθηκε και από το Δικαστήριο με την απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, C-322/01, Deutscher Apothekerverband (Συλλογή 2003, σ. I-14887, σκέψη 64).

B — Εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος με γνώμονα το άρθρο 28 ΕΚ

25. Το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' αρχάς με το προδικαστικό του ερώτημα αν το άρθρο 28 ΕΚ δεν επιτρέπει την εφαρμογή της επίμαχης διατάξεως του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών. Συναφώς, η Επιτροπή προβάλλει ότι, όταν ένας Βέλγος αγοραστής αποκτά ένα εμπόρευμα από ένα πωλητή άλλου κράτους μέλους, το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών μπορεί να επηρεάσει την εισαγωγή του εμπορεύματος στο Βέλγιο. Σ' αυτή την περίπτωση, ο Βέλγος καταναλωτής μπορεί πράγματι να επικαλεσθεί το άρθρο 5, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης, βάσει του οποίου επιτυγχάνει την εφαρμογή στη συμβατική σχέση του δικαίου που ισχύει στο κράτος στο οποίο έχει τη συνήθη διαμονή του. Συμφωνώ με την Επιτροπή ότι ένα τέτοιο πρόβλημα μπορεί πράγματι να ανακύψει, ακόμη και μετά τη θέση σε ισχύ του, όπως αποκαλείται, κανονισμού Ρώμη Ι¹¹, πλην όμως οι παρατηρήσεις της Επιτροπής δεν έχουν καμία σχέση με τα περιστατικά της κύριας δίκης.

26. Πράγματι, τα περιστατικά της κύριας δίκης αφορούν όχι την εισαγωγή εμπορευμάτων στο Βέλγιο, αλλά την εξαγωγή εμπορευμάτων από το Βέλγιο στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, το άρθρο 28 ΕΚ είναι άσχετο, όσον αφορά τις περιστάσεις για τις οποίες πρόκειται στην κύρια δίκη. Όταν η ζητούμενη ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως, το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να εκδώσει απόφαση επί προδικαστικού ερωτήματος εθνικού δικαστηρίου¹².

11 — Ο κανονισμός (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμόσιμο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ L 177, σ. 6), εφαρμόζεται, κατά το άρθρο του 29, από τις 17 Δεκεμβρίου 2009, με την εξαίρεση του άρθρου 26 που εφαρμόζεται από τις 17 Ιουνίου 2009. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, του κανονισμού, η συναπτόμενη με καταναλωτή σύμβαση «διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του, εφόσον ο επαγγελματίας: α) ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του ή β) με οιοδήποτε μέσο κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητες του σε αυτή τη χώρα ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και η συγκεκριμένη χώρα, και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων». Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέξουν το εφαρμόσιμο δίκαιο. Η επιλογή του εφαρμόσιτου δικαίου «δεν μπορεί, ωστόσο, να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία, σύμφωνα με το δίκαιο που θα ήταν εφαρμόσιμο βάσει της παραγράφου 1 ελλείψει επιλογής».

27. Γι' αυτόν τον λόγο, φρονώ ότι το Δικαστήριο δεν χρειάζεται να δώσει απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα, όσον αφορά το άρθρο 28 ΕΚ.

12 — Βλ. μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1981, 244/80, Foglia (Συλλογή 1981, σ. 3045, σκέψη 18), της 15ης Ιουνίου 1995, C-422/93 έως C-424/93, Zabala Erasun κ.λπ. (Συλλογή 1995, σ. I-1567, σκέψη 29), της 12ης Μαρτίου 1998, C-314/96, Djabali (Συλλογή 1998, σ. I-1149, σκέψη 19), και της 17ης Απριλίου 2008, C-404/06, Quelle (Συλλογή 2008, σ. I-2685, σκέψη 20).

Γ — Εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος με γνώμονα το άρθρο 29 ΕΚ

1. Εξέταση βάσει της υφιστάμενης νομολογίας

28. Στην υπό εξέταση υπόθεση, πρέπει να διευκρινισθεί αν το άρθρο 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών. Όπως είπα προηγουμένως, θα εξετάσω στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσεως τόσο την προκύπτουσα από το γράμμα της διατάξεως απαγόρευση αξιώσεως, στην περίπτωση εξ αποστάσεως συμβάσεων, προκαταβολής ή πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, όσο και την εκ μέρους των εθνικών αρχών ιδιάζουσα ερμηνεία αυτής της διατάξεως σε σχέση με τις πιστωτικές κάρτες, ότι δηλαδή ο πωλητής δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασιμών ημερών.

29. Διαφορετικά από τους καθεαυτούς ποσοτικούς περιορισμούς, τους οποίους το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει με τον ίδιο τρόπο στο πλαίσιο των άρθρων 28 ΕΚ και 29 ΕΚ¹³, τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών ορίζονται στη νομολογία πολύ πιο στενώς απ' ό,τι τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών.

30. Στην παλαιότερη νομολογία του, το Δικαστήριο ερμήνευε τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών όπως ακριβώς και τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών. Στην υπόθεση Bouhelier¹⁴, επί της οποίας το Δικαστήριο εξέδωσε απόφαση το 1977, τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών ορίσθηκαν ως μέτρα που «ενδέχεται να παρεμποδίσ[ουν] αμέσως ή εμμέσως, πραγματικά ή δυνητικά το ενδοκοινοτικό εμπόριο»¹⁵. Με τον ορισμό αυτόν, επομένως, το Δικαστήριο στηρίχθηκε στον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος στο πλαίσιο του άρθρου 28 ΕΚ που δόθηκε με την απόφαση Dassonville¹⁶, κατά την οποία θεωρείται ως μέτρο ισοδυνάμου αποτελέ-

13 — Με την απόφαση της 12ης Ιουλίου 1973, 2/73, Geddo (Συλλογή τόμος 1972-1973, σ. 641, σκέψη 7), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «η απαγόρευση ποσοτικών περιορισμών αφορά κάθε μέτρο που [...] έχει χαρακτήρα απαγορεύσεως, ολικής ή μερικής, της εισαγωγής, εξαγωγής ή διαμετακομίσσεως».

14 — Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1977, 53/76, Bouhelier (Συλλογή τόμος 1977, σ. 67).

15 — Απόφαση Bouhelier (παραπεμπεία στην υποσημείωση 14, σκέψη 16).

16 — Απόφαση Dassonville (παραπεμπεία στην υποσημείωση 3, σκέψη 5).

σματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών «κάθε εμπορική ρύθμιση των κρατών μελών που ενδέχεται να παρεμποδίσει αμέσως ή εμμέσως, πραγματικά ή δυνητικά το ενδοκοινοτικό εμπόριο»¹⁷.

31. Δύο έτη μετά την απόφαση στην υπόθεση Bouhelier, δηλαδή το 1979, το Δικαστήριο διατύπωσε πολύ πιο συσταλτικά τον ορισμό στο πλαίσιο του άρθρου 29 ΕΚ με την απόφασή του στην υπόθεση Groenvelde¹⁸, κρίνοντας ότι το άρθρο 29 ΕΚ (πρώην άρθρο 34 ΕΚ) «σκοπεί τα μέτρα τα οποία έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ειδικώς των ρευμάτων των εξαγωγών και την κατ' αυτόν τον τρόπο καθιέρωση διαφορετικής μεταχειρίσεως μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου και του εξαγωγικού εμπορίου ενός κράτους μέλους, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα στην εγχώρια παραγωγή ή στην εσωτερική αγορά του οικείου κράτους, σε

βάρος του εμπορίου ή της παραγωγής άλλων κρατών μελών.»¹⁹

32. Με τη μετά την απόφαση Groenvelde νομολογία του, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε κατ' επανάληψη αυτόν το ορισμό (τον αποκαλούμενο κανόνα Groenvelde)²⁰. Από τη διατύπωση στην απόφαση Groenvelde το Δικαστήριο απέκλινε μόνο σε μερικές υποθέσεις, στις οποίες παρέλειψε το ήμισυ του τρίτου μέρους του κανόνα Groenvelde («σε βάρος του εμπορίου ή της παραγωγής άλλων κρατών μελών»). Ως παράδειγμα, μπορούν να μνημονευθούν οι αποφάσεις Delhaize και Le Lion²¹, Επιτροπή κατά Βελγίου²² και Sydhavnens Sten & Grus²³. Ανεξαρτήτως τούτου, τα ουσιώδη στοιχεία του κανόνα Groenvelde ισχύουν μέχρι σήμερα.

33. Επομένως, ο κανόνας Groenvelde εμπεριέχει τρεις αλληλοσυνδεόμενες προϋποθέσεις: Πρώτον, το μέτρο πρέπει να έχει ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ειδικώς των ρευμάτων των εξαγωγών. Δεύτερον, πρέπει να καθιερώνει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου

17 — Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε στη συνέχεια κατ' επανάληψη αυτόν τον ορισμό σε σχέση με το άρθρο 28 ΕΚ. Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 9ης Δεκεμβρίου 1981, 193/80, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1981, σ. 3019, σκέψη 18), της 22ας Ιουνίου 1982, 220/81, Robertson (Συλλογή 1982, σ. 2349, σκέψη 9), της 18ης Μαΐου 1993, C-126/91, Yves Rocher (Συλλογή 1993, σ. I-2361, σκέψη 9), της 16ης Νοεμβρίου 2000, C-217/99, Επιτροπή κατά Βελγίου (Συλλογή 2000, σ. I-10251, σκέψη 16), της 19ης Ιουνίου 2003, C-420/01, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 2003, σ. I-6445, σκέψη 25), της 2ας Δεκεμβρίου 2004, C-41/02, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 2004, σ. I-11375, σκέψη 39), της 26ης Μαΐου 2005, C-20/03, Burmanjer κ.λπ. (Συλλογή 2005, σ. I-4133, σκέψη 23), της 10ης Ιανουαρίου 2006, C-147/04, De Groot en Slot Allium και Bejo Zaden (Συλλογή 2006, σ. I-245, σκέψη 71), της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, C-434/04, Ahokainen και Leppik (Συλλογή 2006, σ. I-9171, σκέψη 18), και της 20ής Σεπτεμβρίου 2007, C-297/05, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 2007, σ. I-7467, σκέψη 53).

18 — Απόφαση Groenvelde (παρατεθείσα στην υποσημείωση 7).

19 — Απόφαση Groenvelde (παρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 7).

20 — Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1981, 155/80, Oebel (Συλλογή 1981, σ. 1993, σκέψη 15), της 7ης Φεβρουαρίου 1984, 237/82, Jongeneel Kaas κ.λπ. (Συλλογή 1984, σ. 483, σκέψη 22), της 27ης Μαρτίου 1990, C-9/89, Ισπανία κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1990, σ. I-1383, σκέψη 21), της 24ης Ιανουαρίου 1991, C-339/89, Alsthom Atlantique (Συλλογή 1991, σ. I-107, σκέψη 14), της 10ης Νοεμβρίου 1992, C-3/91, Exportur (Συλλογή 1992, σ. I-5529, σκέψη 21), της 22ας Ιουνίου 1999, C-412/97, ED (Συλλογή 1999, σ. I-3845, σκέψη 10), της 20ής Μαΐου 2003, C-108/01 Consorzio del Prosciutto di Parma και Salumificio S. Rita (Συλλογή 2003, σ. I-5121, σκέψη 54), της 20ής Μαΐου 2003, C-469/00, Ravil (Συλλογή 2003, σ. I-5053, σκέψη 40), της 2ας Οκτωβρίου 2003, C-12/02, Grilli (Συλλογή 2003, σ. I-11585, σκέψη 41), και της 8ης Νοεμβρίου 2005, C-293/02, Jersey Produce Marketing Organisation (Συλλογή 2005, σ. I-9543, σκέψη 73).

21 — Απόφαση της 9ης Ιουνίου 1992, C-47/90 (Συλλογή 1992, σ. I-3669, σκέψη 12).

22 — Απόφαση της 24ης Μαρτίου 1994, C-80/92 (Συλλογή 1994, σ. I-1019, σκέψη 24).

23 — Απόφαση της 23ης Μαΐου 2000, C-209/98 (Συλλογή 2000, σ. I-3743, σκέψη 34).

και του εξαγωγικού εμπορίου ενός κράτους μέλους. Τρίτον, πρέπει να εξασφαλίζεται ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα στην εγχώρια παραγωγή ή στην εσωτερική αγορά του οικείου κράτους, σε βάρος του εμπορίου ή της παραγωγής άλλων κρατών μελών.

τους εντός του Βελγίου ή στο εξωτερικό. Από πραγματικής επίσης απόψεως, η διάταξη αυτή και η ερμηνεία της έχουν τις ίδιες επιπτώσεις στις πωλήσεις εντός του Βελγίου και στις πωλήσεις στο εξωτερικό. Επομένως, κατ' εμέ, δεν μπορεί να υιοθετηθεί η εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου ότι το μέτρο αυτό επιδρά, από πραγματικής απόψεως, διαφορετικά στις εγχώριες πωλήσεις εμπορευμάτων απ' ό,τι στις εμπορικές σχέσεις με υπηκόους άλλου κράτους μέλους.

34. Κατ' εμέ, οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται στην υπό εξέταση υπόθεση.

35. Η εν λόγω βελγική διάταξη κι η ερμηνεία της δεν έχουν ούτε ως αντικείμενο ούτε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ειδικώς των ρευμάτων των εξαγωγών, διότι η διάταξη αυτή και η ερμηνεία της αφορούν όχι ειδικώς τις εξαγωγές, αλλά γενικώς την απαγόρευση να απαιτείται πληρωμή, καθώς και την έλλειψη δυνατότητας να απαιτείται αριθμός πιστωτικής κάρτας πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως.

36. Επίσης, η εν λόγω διάταξη και η ερμηνεία της δεν συνεπάγονται ούτε από νομικής ούτε από πραγματικής απόψεως διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου και του εξαγωγικού εμπορίου ενός κράτους μέλους. Πράγματι, από νομικής απόψεως, η διάταξη αυτή αφορά στον ίδιο βαθμό και με τον ίδιο τρόπο όλους τους πωλητές, ανεξαρτήτως του αν αυτοί πωλούν τα εμπορεύματά

37. Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι η είσπραξη ποσών από καταναλωτές που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη είναι δυσχερέστερη και δαπανηρότερη, όταν αυτοί δεν καταβάλλουν το τίμημα των παραληφθέντων εμπορευμάτων. Κατ' εμέ, η εκτίμηση αυτή δεν ευσταθεί. Πράγματι, δεν είναι δυνατό, χωρίς συγκεκριμένες αποδείξεις, να λαμβάνεται ως δεδομένο ότι η είσπραξη αυτών των ποσών είναι δυσχερέστερη και δαπανηρότερη, απλώς και μόνο διότι ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του σε άλλο κράτος μέλος. Ούτε το γεγονός ότι ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του σε άλλο κράτος μέλος σημαίνει κατ' ανάγκην ότι ο πωλητής θα πρέπει πάντοτε να ενάγει τον καταναλωτή στο κράτος, στο οποίο αυτός έχει τη συνήθη διαμονή του²⁴.

38. Συναφώς, πρέπει να επισημανθεί ότι η Κοινότητα έχει θεσπίσει πολυάριθμα μέτρα στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις που έχουν διασυνοριακές

24 — Μια τέτοια δικαιοδοσία μπορεί να υφίσταται μόνο στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στα άρθρα 15 έως 17 του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

επιπτώσεις, τα οποία συμβάλλουν στην καλή και αποτελεσματική λειτουργία της εσωτερικής αγοράς²⁵. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν, σύμφωνα με το άρθρο 65 ΕΚ, τη βελτίωση και απλούστευση του συστήματος διασυννοριακής επίδοσης ή κοινοποίησης δικαστικών και εξωδίκων πράξεων, της συνεργασίας κατά την αποδεικτική διαδικασία, καθώς και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένων αποφάσεων επί εξωδίκων υποθέσεων. Συγχρόνως, με τα μέτρα αυτά προωθείται η συμβατότητα των κανόνων που αφορούν τη σύγκρουση νόμων και δικαιοδοσίας και εξαλείφονται τα εμπόδια για την ομαλή διεξαγωγή πολιτικών δικών. Υπό το φως όλων αυτών των μέτρων της Κοινότητας δεν μπορεί να θεωρηθεί ορθός ο ισχυρισμός ότι είναι δυσχερέστερη η άσκηση αγωγής ενός πωλητή από συγκεκριμένο κράτος μέλος κατά ενός καταναλωτή από άλλο κράτος μέλος. Επί πλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι σε περιπτώσεις όπως οι εν προκειμένω, στις οποίες πρόκειται για μικρά ποσά, μελλοντικώς θα έχει εφαρμογή σε διασυννοριακές διαφορές ο κανονισμός για τη θέσπιση ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών²⁶.

39. Επομένως, η βελγική διάταξη, δεδομένου ότι δεν έχει ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ειδικώς των ρευμάτων των εξαγωγών και την κατ' αυτόν τον τρόπο καθιέρωση διαφορετικής μεταχειρίσεως μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου και του εξαγωγικού εμπορίου ενός κράτους μέλους, δεν εξασφαλίζει ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα στην εγχώρια παραγωγή ή στην εσωτερική αγορά του οικείου κράτους, σε βάρος του εμπορίου ή της παραγωγής άλλων κρατών μελών. Συνεπώς, δεν πληρούται η τρίτη προϋπόθεση του κανόνα Groenvelt.

40. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι, βάσει της υφιστάμενης νομολογίας, μια διάταξη όπως του άρθρου 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών και η ερμηνεία της, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί κατά την προθεσμία υπαναχωρήσεως των επτά ημερών να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, δεν συνιστούν μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς κατά την έννοια του άρθρου 29 ΕΚ.

25 — Συναφώς, μνημονεύω κυρίως τον κανονισμό 44/2001, τον κανονισμό (ΕΚ) 805/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, για τη θέσπιση ευρωπαϊκού εκτελεστού τίτλου για μη αμφισβητούμενες αξιώσεις (ΕΕ L 143, σ. 15), τον κανονισμό (ΕΚ) 1896/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση διαδικασίας ευρωπαϊκής διαταγής πληρωμής (ΕΕ L 399, σ. 1), καθώς και την πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών [ΚΟΜ(2005) 87 τελικό]. Βλ. στην επισήμη, σε σχέση με μερικούς από τους μνημονευθέντες κανονισμούς, παραδείγματος χάριν, Rijavec, V., «Postopek potrditve Evropskega izvršilnega naslova», *Podjetje in delo*, αριθ. 5/2007, σ. 791, Stadler, A., «From the Brussels Convention to Regulation 44/2001: Cornerstones of a European law of civil procedure», *Common Market Law Review*, αριθ. 6/2005, σ. 1639, και Sujeccki, B., «Das Europäische Mahnverfahren», *Neue Juristische Wochenschrift*, αριθ. 23/2007, σ. 1623.

26 — Κανονισμός (ΕΚ) 861/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για τη θέσπιση ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών (ΕΕ L 199, σ.1), ο οποίος, κατά το άρθρό του 29, δεύτερο εδάφιο, θα αρχίσει να ισχύει την 1η Ιανουαρίου 2009.

41. Πρέπει πάντως να εξετασθεί αν, λαμβανομένης υπόψη της γενικής εξελίξεως της νομολογίας που αφορά τις θεμελιώδεις ελευθερίες και της έντονης κριτικής, που ασκή-

θηκε από την επιστήμη²⁷ κατά της νομολογίας που αφορά τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, είναι σκόπιμο να εξακολουθεί να έχει εφαρμογή ο κατά τα ανωτέρω κανόνας Groenvelde.

2. Επιχειρήματα υπέρ μιας μεταβολής της νομολογίας

42. Πολλά επιχειρήματα συνηγορούν υπέρ μιας μεταβολής της υφιστάμενης νομολογίας ως προς τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών.

43. Το πρώτο επιχείρημα που πρέπει να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο αυτής της αναλύσεως είναι το ότι λόγω του συστατικού χαρακτήρα του νυν ισχύοντος ορισμού μερικά μέτρα των κρατών μελών ουδέποτε θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, δεδομένου ότι ο έλεγχος για να διαπιστωθεί αν υπάρχει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου και του εξαγωγικού εμπορίου απαιτεί οπωσδήποτε μια σύγκριση μεταξύ

των επιπτώσεων ενός μέτρου σε πωλούμενα εντός του κράτους μέλους εμπορεύματα και σε εισαγόμενα εμπορεύματα. Ας υποθεθεί ότι ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα παράγεται σε ένα κράτος μέλος, πλην όμως προορίζεται μόνο για εξαγωγή και δεν διατίθεται στο εσωτερικό εμπόριο. Σ' αυτή την περίπτωση, ουδέποτε θα μπορούσε να διαπιστωθεί αν υφίσταται διαφορετική μεταχείριση μεταξύ του εσωτερικού εμπορίου και του εξαγωγικού εμπορίου, δεδομένου ότι αυτό το εμπόρευμα δεν αποτελεί αντικείμενο πωλήσεως στο εσωτερικό εμπόριο. Ως εκ τούτου, κατά μείζονα λόγο δεν θα μπορούσε να διαπιστωθεί αν ένα συγκεκριμένο μέτρο εξασφαλίζει ένα ιδιαίτερο πλεονέκτημα στην εγχώρια παραγωγή ή στην εσωτερική αγορά του οικείου κράτους μέλους²⁸. Ανεξαρτήτως τούτου, η εξαγωγή αυτού του εμπορεύματος μπορεί πράγματι να είναι εξαιρετικά περιορισμένη, τα μέτρα όμως που την περιορίζουν ουδέποτε θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών.

44. Το δεύτερο επιχείρημα για μεταβολή της υφιστάμενης νομολογίας παρέχει το γεγονός ότι τα άρθρα 28 ΕΚ και 29 ΕΚ επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό²⁹ και στηρίζονται στην ίδια αρχή, ήτοι την εξάλειψη κάθε εμποδίου στη ροή των συναλλαγών εντός του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Το ότι πρόκειται για την ίδια αρχή καθίσταται σαφές από τις αποφάσεις Schmidberger³⁰ και Επιτροπή κατά Αυστρίας³¹, από τις οποίες μπορεί επί πλέον να συναχθεί εμμέσως ότι είναι αναγκαίο να εναρμονισθούν οι ορισμοί των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορι-

27 — Βλ., παραδείγματος χάριν, Alexander, W., «Case 15/79, P. B. Groenvelde BV v Produktschap voor Vee en Vlees», *Common Market Law Review*, 17ο έτος, 1980, σ. 285, Füller, J. T., *Grundlagen und inhaltliche Reichweite der Warenverkehrsfreiheiten nach dem EG-Vertrag*, Nomos, Baden-Baden 1998, σ. 244, Oliver, P., «Some Further Reflections on the Scope of Articles 28-30 (Ex 30-36) EC», *Common Market Law Review*, αριθ. 4/1999, σ. 799 επ., Müller-Graff, P.-C., στο von der Groeben, H., Schwarze, J. (εκδ.), *Kommentar zum Vertrag über die Europäische Union und zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft*, 6η έκδοση, Nomos, Baden-Baden 2003, τόμος 1, ανάλυση του άρθρου 29 ΕΚ, σ. 1082 επ., σημείο 19 επ., Tizzano, A., *Trattati dell'Unione Europea e della Comunità Europea*, Giuffrè, Milano 2004, σ. 295, Oliver, P., και Roth, W.-H., «The Internal Market and the Four Freedoms», *Common Market Law Review*, αριθ. 2/2004, σ. 419, Piska, C., στο Mayer, H. (εκδ.), *Kommentar zu EU- und EG-Vertrag*, Manz, Dunaj 2005, ανάλυση του άρθρου 29, σημείο 4, Barnard, C., *The Substantive Law of the EU*, Oxford University Press, Oxford 2007, σ. 171, Dawes, A., «Importing and exporting poor reasoning: worrying trends in relation to the case law on the free movement of goods», *German Law Journal*, αριθ. 8/2007, σ. 761 επ.

28 — Έτσι, επίσης, Füller, J. T., όπ.π., σ. 245.

29 — Ο Füller, J. T., όπ.π., σ. 246, παραδείγματος χάριν, υπογραμμίζει ότι αμφότερα τα άρθρα εξυπηρετούν τον ίδιο από δικαιοπολιτικής απόψεως σκοπό.

30 — Απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003, C-112/00 (Συλλογή 2003, σ. I-5659).

31 — Απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2005, C-320/03 (Συλλογή 2005, σ. I-9871).

σμούς επί των εισαγωγών και των εξαγωγών. Σύμφωνα με τη σκέψη 67 της αποφάσεως Επιτροπή κατά Αυστρίας, «τα άρθρα 28 ΕΚ και 29 ΕΚ, ερμηνευόμενα εντός του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται, έχουν την έννοια ότι σκοπούν στην εξάλειψη κάθε εμποδίου, αμέσου ή εμμέσου, πραγματικού ή εν δυνάμει, στη ροή των συναλλαγών εντός του ενδοκοινοτικού εμπορίου.» Το Δικαστήριο αναφέρθηκε συναφώς στην απόφαση Schmidberger³², με τη σκέψη 56 της οποίας προέβη σε εξομίωση των ορισμών των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών και των εξαγωγών. Φυσικά, τα χωρία αυτά δεν μπορούν να βοηθούν ως εγκατάλειψη της προηγούμενης νομολογίας για το άρθρο 29 ΕΚ, δεδομένου ότι κατά το ίδιο χρονικό διάστημα το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφαση στην υπόθεση Jersey Produce³³, με την οποία επιβεβαίωσε τον κανόνα Groenvelt, ήτοι τον συστατικό ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών. Εντούτοις, οι παρατεθείσες υποθέσεις δείχνουν ότι στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων —δηλαδή τόσο κατά την εισαγωγή όσο και κατά την εξαγωγή— πρέπει να λαμβάνεται ως βάση η αρχή της εξαλείψεως κάθε εμποδίου στη ροή των συναλλαγών εντός του ενδοκοινοτικού εμπορίου³⁴. Υπό το φως αυτής της αρχής, δεν βλέπω να υπάρχει κανένας λόγος για να γίνεται αυστηρή διάκριση μεταξύ του ορισμού των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών και αυτού

των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών.

45. Το τρίτο επιχείρημα, στο οποίο πρέπει να αναφερθώ, συνίσταται στη σημασία που έχει μια συνεκτική ερμηνεία όλων των τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών: της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων. Ο ορισμός των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών είναι η μοναδική περίπτωση στο πλαίσιο των θεμελιωδών ελευθεριών, όπου το Δικαστήριο εμμένει στο ότι ο περιορισμός της οικείας ελευθερίας προϋποθέτει άνιση μεταχείριση³⁵.

46. Όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, εξέθεσα προηγουμένως ότι τα άρθρα 28 ΕΚ και 29 ΕΚ στηρίζονται στην ίδια αρχή και, ως εκ τούτου, δεν δικαιολογούνται διαφορετικοί ορισμοί των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς ανάλογα με το αν πρόκειται για εισαγωγές ή για εξαγωγές. Γι' αυτόν τον λόγο, συμφωνώ με τον γενικό εισαγγελέα F. Capotorti, ο οποίος ήδη στην υπόθεση Oebel επισήμανε ότι, αν τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος δεν νοούνταν ομοιομόρφως στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, θα υπήρχε φόβος δημιουργίας συγχύσεως³⁶.

32 — Απόφαση Schmidberger (παρατεθείσα στην υποσημείωση 30).

33 — Απόφαση Jersey Produce Marketing Organisation (παρατεθείσα στην υποσημείωση 20, σκέψη 73).

34 — Το Δικαστήριο χρησιμοποίησε ρητώς στην υπόθεση Schmidberger μια διατύπωση που αφορά εισαγωγές και εξαγωγές: «εξάλειψη κάθε εμποδίου [...], στη ροή των συναλλαγών εντός του ενδοκοινοτικού εμπορίου» («l'élimination de toutes entraves [...] aux courants d'échanges dans le commerce intracommunautaire», «to eliminate all barriers [...] to trade flows in intra-Community trade», «[Beseitigung aller] Beeinträchtigungen der Handelsströme innerhalb der Gemeinschaft»). Απόφαση Schmidberger (παρατεθείσα στην υποσημείωση 31, σκέψη 56) και απόφαση Επιτροπή κατά Αυστρίας (παρατεθείσα στην υποσημείωση 31, σκέψη 67).

35 — Ο Barnard τονίζει ότι το Δικαστήριο, στην περίπτωση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, δεν περιορίζεται στην εξέταση του ζητήματος αν το μέτρο συνεπάγεται δυσμενείς διακρίσεις (βλ. Barnard, C., όπ.π., σ. 171 και 172. Ο Behrens υποστηρίζει ότι η ερμηνεία των κοινοτικών θεμελιωδών ελευθεριών εξελίχθηκε από μια απαγόρευση δυσμενών διακρίσεων σε μια απαγόρευση περιορισμών (βλ. Behrens, P., «Die Konvergenz der wirtschaftlichen Freiheiten im europäischen Gemeinschaftsrecht», *Europarecht*, αριθ. 2/1992, σ. 148 επ.).

36 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. Capotorti της 27ης Μαΐου 1981 (παρατεθείσα απόφαση στην υποσημείωση 20, σημείο 3). Ομοίως, ο γενικός εισαγγελέας C. Gulmann στις προτάσεις της 16ης Ιανουαρίου 1992 στην υπόθεση Delhaiz και Le Lion, παρατεθείσα, εξέθεσε ότι στην υπόθεση αυτή ανέκυπτε το ζήτημα μήπως ο ορισμός που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Groenvelt ήταν υπερβολικά συστατικός.

47. Όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, πρέπει να παρατηρηθεί ότι το Δικαστήριο εξαρτούσε και σ' αυτόν τον τομέα, επί ορισμένο χρονικό διάστημα, την ύπαρξη παραβάσεως των οικείων διατάξεων από την άνιση μεταχείριση³⁷, αλλά αργότερα μετέβαλε προσανατολισμό³⁸. Στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, το Δικαστήριο, κατά τη παλαιότερη νομολογία του, περιοριζόταν ομοίως στην απαγόρευση μέτρων των κρατών μελών που συνεπάγονται δυσμενή διάκριση, αλλά μετέπειτα αποφάνθηκε ότι και μέτρο που δεν συνιστά δυσμενή διάκριση μπορεί να εμποδίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων³⁹. Η εγγύηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων, επίσης, περιλαμβάνει κάτι περισσότερο από απλώς μια απαγόρευση μέτρων που συνεπάγονται δυσμενή διάκριση. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι δεν απαγορεύονται μόνο μέτρα που συνεπάγονται

δυσμενή διάκριση, αλλά σημασία έχει και η έννοια του περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων⁴⁰.

48. Επομένως, καμία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες —με εξαίρεση τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς στο πλαίσιο του άρθρου 29 ΕΚ— δεν περιορίζεται στην απαγόρευση απλώς μέτρων των κρατών μελών που συνεπάγονται δυσμενή διάκριση. Αντιθέτως, σημασία έχει ο *περιορισμός* αυτών των ελευθεριών. Υπ' αυτό το πρίσμα, ο εξαιρετικά συσταλτικός ορισμός των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών αποκλίνει αισθητώς από την ερμηνεία των λοιπών θεμελιωδών ελευθεριών.

37 — Βλ. την απόφαση της 14ης Ιουλίου 1994, C-379/92, Peralta (Συλλογή 1994, σ. I-3453, σκέψη 51). Με την απόφαση Peralta, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ιταλική ρύθμιση, η οποία απαγορεύει την απόρριψη βλαβερών χημικών ουσιών στη θάλασσα, δεν αντιβαίνει προς τις αφορώσεις την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών διατάξεις της Συνθήκης, δεδομένου ότι εφαρμόζεται αδιακρίτως σε όλα τα πλοία, ανεξαρτήτως του αν αυτά εκτελούν μεταφορές στο εσωτερικό της Ιταλίας ή μεταφορές με προορισμό τα άλλα κράτη μέλη, δεν προβλέπει παροχή διαφορετικής υπηρεσίας για τα εξαγόμενα προϊόντα και για τα προϊόντα που διατίθενται στο εμπόριο εντός της Ιταλίας και δεν εξασφαλίζει ειδικό πλεονέκτημα ούτε στην εσωτερική ιταλική αγορά ούτε στις ιταλικές μεταφορές ούτε στα ιταλικά προϊόντα.

38 — Βλ. τις αποφάσεις της 25ης Ιουλίου 1991, C-76/90, Säger (Συλλογή 1991, σ. I-4221, σκέψη 12), και της 10ης Μαΐου 1995, C-384/93, Alpine Investments (Συλλογή 1995, σ. I-1141). Με την απόφαση Alpine Investments, η οποία αφορούσε την «εξαγωγή» υπηρεσιών, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα μέτρο κράτους μέλους μπορεί να περιορίζει την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, έστω και αν αποτελεί μέτρο γενικής εφαρμογής, δεν εισάγει διακρίσεις και δεν έχει ούτε ως αντικείμενο ούτε ως αποτέλεσμα την παροχή πλεονεκτημάτων στην εγχώρια αγορά σε σχέση με τους παρέχοντες υπηρεσίες άλλων κρατών μελών.

39 — Ως προς την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, βλ. την απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman (Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 104), όπου το Δικαστήριο έλαβε ως βάση ότι υφίστατο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Ως προς την ελευθερία εγκαταστάσεως, βλ. τις αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 1988, 154/87 και 155/87, Wolf κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 3897, σκέψη 9), και της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92, Kraus (Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψη 32). Στην επιστήμη, βλ., ως προς τα προβλήματα που αφορούν τις δυσμενείς διακρίσεις και την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, παραδείγματος χάριν, Bernard, N., «Discrimination and Free Movement in EC Law», *International and Comparative Law Quarterly*, αριθ. 1/1996, σ. 83 επ., και Daniele, L., «Non-Discriminatory Restrictions to the Free Movement of Persons», *European Law Review*, αριθ. 3/1997, σ. 191 επ.

3. Πρόταση για μεταβολή της νομολογίας

49. Υπό το φως των επιχειρημάτων που αναπτύχθηκαν ανωτέρω, θεωρώ ότι θα ήταν εύλογο να τροποποιηθεί το Δικαστήριο τον κανόνα Groenvelde, δηλαδή τον συσταλτικό ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών.

40 — Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 4ης Ιουνίου 2002, C-367/98, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας (Συλλογή 2002, σ. I-4731), και της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, C-282/04 και C-283/04, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 2006, σ. I-9141). Στην επιστήμη, βλ., παραδείγματος χάριν, Lenaerts, K., και Van Nuffel, P., *Constitutional Law of the European Union*, 2η έκδοση, Sweet & Maxwell, Λονδίνο 2005, σ. 240.

50. Για να τροποποιήσει αυτόν τον ορισμό, το Δικαστήριο έχει κατ' αρχήν δύο δυνατότητες. Η πρώτη δυνατότητα συνίσταται στο να εφαρμόσει κατ' αναλογία στο άρθρο 29 ΕΚ τον ορισμό που έχει διατυπώσει σε σχέση με το άρθρο 28 ΕΚ. Αυτό σημαίνει ότι για τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών χρησιμοποιεί την προσαρμοσμένη καταλλήλως διατύπωση της αποφάσεως *Dassonville*⁴¹, ότι δέχεται ρητώς τη δικαιολόγηση αυτών των μέτρων βάσει των επιτακτικών απαιτήσεων κατά την απόφαση *Cassis de Dijon*⁴² και ότι εξαιρεί από τον ορισμό τους τρόπους πώλησεως υπό τις προϋποθέσεις που έχει θέσει με την απόφαση *Keck* και *Mithouard*⁴³. Η δεύτερη δυνατότητα συνίσταται στο να δώσει απλώς στα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος συστατικότερο ορισμό απ' ό,τι με την απόφαση *Dassonville*, πράγμα που ενδεχομένως θα δικαιολογούσε επίσης τη μη εφαρμογή των κριτηρίων της αποφάσεως *Keck* και *Mithouard* σε περιορισμούς επί των εισαγωγών. Ακόμη και στο πλαίσιο της δεύτερης δυνατότητας είναι δυνατό ένα εθνικό μέτρο να δικαιολογείται από τις κατά την απόφαση *Cassis de Dijon* επιτακτικές απαιτήσεις.

51. Αμφότερες οι δυνατότητες έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Το πλεονέκτημα της δεύτερης δυνατότητας έγκειται στο ότι με αυτή αποφεύγεται ένας ευρύς ορισμός των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, ο οποίος θα περιελάμβανε απεριόριστο αριθμό μέτρων των κρατών μελών. Παρά ταύτα, κατά τη διαμόρφωση αυτού του συστατικότερου ορισμού τίθεται και πάλι το ζήτημα των κατάλληλων κριτη-

ρίων, βάσει των οποίων είναι δυνατή η διατύπωση ενός τέτοιου συστατικότερου ορισμού. Ένα περαιτέρω μειονέκτημα της δεύτερης δυνατότητας συνίσταται στο ότι η διατύπωση ενός νέου, ιδιαίτερου ορισμού των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών θα είχε και πάλι ως συνέπεια αντιφάσεις προς τη νομολογία για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και τις θεμελιώδεις ελευθερίες γενικώς.

52. Ως εκ τούτου, θεωρώ πιο ενδεδειγμένο να εφαρμόζονται και στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ οι ορισμοί, οι περιορισμοί και τα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί με τις αποφάσεις *Dassonville* και *Cassis de Dijon*, καθώς και *Keck* και *Mithouard*. Η νομολογία αυτή πρέπει πάντως να προσαρμοσθεί προς το άρθρο 29 ΕΚ. Στη συνέχεια, επομένως, θα εκθέσω ποια κριτήρια θα έπρεπε να εφαρμόζει το Δικαστήριο, όταν εξετάζει αν πρόκειται για μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών.

53. Κατ' αρχάς, προτείνω στο Δικαστήριο να ορίσει το μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών ως κάθε μέτρο που ενδέχεται να παρεμποδίσει αμέσως ή εμμέσως, πραγματικά ή δυνητικά το ενδοκοινοτικό εμπόριο.

54. Συναφώς, δεν πρέπει να παροράται ότι σε ένα τόσο ευρύ ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών εμπίπτει

41 — Απόφαση *Dassonville* (παραπεμπήσα στην υποσημείωση 3).

42 — Απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1979, 120/78, *Rewe-Zentral AG* (αποκαλούμενη «*Cassis de Dijon*») (Συλλογή τόμος 1978, σ. 321).

43 — Απόφαση (παραπεμπήσα στην υποσημείωση 4).

ένας πολύ μεγάλος αριθμός μέτρων.⁴⁴ Ουσιαστικώς, αυτό σημαίνει ότι μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος θα μπορούσαν επίσης να είναι, παραδείγματος χάριν, όλοι οι όροι παραγωγής και οι αντίστοιχοι περιορισμοί, όλα τα μέτρα που με οποιονδήποτε τρόπο αυξάνουν το κόστος παραγωγής⁴⁵, ή μέτρα που αφορούν τους όρους εργασίας. Αυτό θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια ότι αντικείμενο αιτιάσεων θα μπορούσαν να είναι και μέτρα των κρατών μελών που δεν έχουν επαρκώς στενό σύνδεσμο με την εξαγωγή.

55. Στην περίπτωση της εισαγωγής εμπορευμάτων σε συγκεκριμένο κράτος μέλος δεν υφίσταται καμία δυνατότητα επιρροής των ανωτέρω παραγόντων, διότι τα εισαγόμενα εμπορεύματα παράγονται σε άλλο κράτος μέλος. Οι εν λόγω παράγοντες, επομένως, μπορούν το πολύ να επιδρούν περιοριστικώς στην εξαγωγή από το κράτος μέλος. Πρέπει όμως να τονισθεί ότι οι περιοριστικές επιδράσεις αυτών των παραγόντων επί της εξαγωγής είναι όλως έμμεσες και, γι' αυτόν τον λόγο, πρέπει να αποκλεισθεί η δυνατότητα χαρακτηρισμού τους ως μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς.

56. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να διατυπώσει στενότερα τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών κατά τέτοιο τρόπο, ώστε από τον ορισμό αυτόν να εξαιρούνται μέτρα, των οποίων η επίδραση επί της εξαγωγής έχει υπερβολικά υποθετικό και έμμεσο χαρακτήρα. Υπενθυμίζω ότι με τη μέχρι τούδε νομολογία του για το άρθρο 29 ΕΚ το Δικαστήριο έχει ήδη εξαιρέσει από το πεδίο εφαρμογής αυτού του άρθρου –παρά τον συστατικό ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών– μερικά από τα προπαρατεθέντα μέτρα. Με την απόφαση Oebel⁴⁶, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, παραδείγματος χάριν, ότι η απαγόρευση νυκτερινής εργασίας στα αρτοποιεία και ζαχαροπλαστεία –επομένως μέτρο που αφορά τους όρους εργασίας– δεν συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών. Με την απόφαση ED⁴⁷, το Δικαστήριο τόνισε ότι το ενδεχόμενο η διάταξη του ιταλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, κατά την οποία απαγορεύεται η έκδοση διαταγής πληρωμής στην περίπτωση κατά την οποία η επίδοση στον καθού πρέπει να πραγματοποιηθεί σε άλλο κράτος μέλος, να επηρεάζει τους πωλητές στο οικείο κράτος μέλος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε αυτοί θα δίσταζαν να πωλήσουν εμπορεύματα στο εξωτερικό έχει υπερβολικά υποθετικό και έμμεσο χαρακτήρα (*trop aléatoire et indirecte, too uncertain and indirect, zu ungewiß und zu mittelbar*) για να θεωρηθεί η διάταξη αυτή ικανή να εμποδίσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών⁴⁸. Το κριτήριο αυτό εφάρμοσε επίσης το Δικαστήριο, μεταξύ άλλων, σε μερικές υποθέσεις σε σχέση με

44 — Αυτό επισημαίνεται επίσης στην επιστήμη. Βλ., παραδείγματος χάριν, Fuller, J. T., όπ.π., σ. 245, Oliver, P., «Some Further Reflections on the Scope of Articles 28-30 (Ex 30-36) EC», *Common Market Law Review*, αριθ. 4/1999, σ. 800, Woods, L., *Free Movement of Goods and Services within the European Community*, Ashgate, Aldershot 2004, σ. 108, Oliver, P., και Enchelmaier, S., «Free movement of goods: Recent developments in the case law», *Common Market Law Review*, αριθ. 3/2007, σ. 686, Enchelmaier, S., «The ECJ's Recent Case Law on the Free Movement of Goods: Movement in All Sorts of Directions», *Yearbook of European Law*, 2007, σ. 144.

45 — Το ότι ένας τόσο ευρύς ορισμός θα μπορούσε να περιλαμβάνει και μέτρα που αυξάνουν το κόστος παραγωγής μνημονεύει ιδίως ο Müller-Graff, P.-C., στο von der Groeben, H., και Schwarze, J. (εκδ.), όπ.π., ανάλυση του άρθρου 29 ΕΚ, σ. 1082 επ., σημείο 15.

46 — Απόφαση Oebel (παρατεθείσα στην υποσημείωση 20).

47 — Απόφαση ED (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 20).

48 — Απόφαση ED (παρατεθείσα στην υποσημείωση 47, σκέψη 11).

μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών⁴⁹, με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων⁵⁰ και με την ελευθερία εγκαταστάσεως⁵¹. Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά το κριτήριο αυτό απαιτείται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του μέτρου και του περιορισμού επί των εξαγωγών, χωρίς να τίθεται το ζήτημα του βαθμού της επιδράσεως του περιορισμού επί των εξαγωγών.

57. Στη συνέχεια, πρέπει να εξετασθεί το πώς μπορούν τα κριτήρια της αποφάσεως Keck και Mithouard⁵², βάσει των οποίων τρόποι πώλησεως που δεν συνιστούν δυσμενή διάκριση αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 28 ΕΚ, να έχουν επίσης εφαρμογή στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ. Κατ' εμέ, ο κανόνας που διαμόρφωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Keck και Mithouard μπορεί μεν να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της αναλύσεως βάσει του άρθρου 29 ΕΚ, πλην όμως πρέπει να προσαρμοσθεί στα χαρακτηριστικά της εξαγωγής.

58. Σε σχέση με αυτό το ζήτημα, προτείνω κατ' αρχάς, όσον αφορά μέτρα που αφορούν την εξαγωγή, να προβεί το Δικαστήριο σε μια προσαρμογή της διατυπώσεως που περιέχεται στη σκέψη 16 της αποφάσεως Keck και

Mithouard, υπό την έννοια ότι η εφαρμογή εθνικών διατάξεων, οι οποίες περιορίζουν ή απαγορεύουν ορισμένους τρόπους πώλησεως, σε προϊόντα που *εξάγονται σε άλλα κράτη μέλη* δεν ενδέχεται να παρεμποδίσει αμέσως ή εμμέσως, πραγματικά ή δυνητικά το ενδοκοινοτικό εμπόριο, εφόσον οι διατάξεις αυτές έχουν εφαρμογή σε όλους τους οικείους επιχειρηματίες που ασκούν τις δραστηριότητές τους εντός της χώρας και εφόσον επηρεάζουν εξίσου, τόσο από νομικής όσο και από πραγματικής απόψεως, την πώληση των εγχωρίων προϊόντων και αυτή των προϊόντων που *εξάγονται σε άλλα κράτη μέλη*.

59. Πρέπει πάντως, κατ' εμέ, να ληφθεί υπόψη ότι ορισμένοι τρόποι πώλησεως εμποδίζουν ή περιορίζουν την *έξοδο από την αγορά*, μολονότι ούτε από νομικής ούτε από πραγματικής απόψεως συνιστούν δυσμενή διάκριση. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για μια τέτοια προσαρμογή του κανόνα της αποφάσεως Keck και Mithouard.

60. Ο πρώτος λόγος συνίσταται στο ότι μια τέτοια ερμηνεία του άρθρου 29 ΕΚ ανταποκρίνεται περισσότερο στο πνεύμα και τον σκοπό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Στο πλαίσιο ήδη των υποθέσεων που αφορούσαν το άρθρο 28 ΕΚ προέκυψε ότι με την αυστηρή εφαρμογή του κανόνα Keck και Mithouard θα μπορούσαν να αποκλείονται αδικαιολόγητα μερικοί τρόποι πώλησεως, οι οποίοι επιδρούν σε σημαντικό βαθμό περιοριστικώς επί των εισαγωγών. Γι' αυτόν τον λόγο, σε μερικές προτάσεις γενικών

49 — Βλ. τις αποφάσεις της 7ης Μαρτίου 1990, C-69/88, Krantz (Συλλογή 1990, σ. I-583, σκέψη 11), της 13ης Οκτωβρίου 1993, C-93/92, CMC Motorradcenter (Συλλογή 1993, σ. I-5009, σκέψη 12), και της 26ης Μαΐου 2005, C-20/03, Burmanjer κ.λπ. (Συλλογή 2005, σ. I-4133, σκέψη 31).

50 — Βλ. την απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2000, C-190/98, Graf (Συλλογή 2000, σ. I-493, σκέψη 25). Βλ., επί πλέον, τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston της 28ης Ιουνίου 2007 στην υπόθεση C-212/06, Gouvernement de la Communauté française (απόφαση της 1ης Απριλίου 2008, Συλλογή 2008, σ. I-1683, σημεία 56 και 59 επ.).

51 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Tizzano της 25ης Μαρτίου 2004 στην υπόθεση C-442/02, CaixaBank (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Συλλογή 2004, σ. I-8961, σημείο 75).

52 — Απόφαση Keck και Mithouard (παραπεμπόσημα στην υποσημείωση 4).

εισαγγελέων⁵³ και στην επιστήμη⁵⁴ τονίσθηκε κατ' επανάληψη ότι οι τρόποι πωλήσεως που εμποδίζουν ή περιορίζουν την πρόσβαση στην αγορά πρέπει να θεωρούνται ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών. Προς στήριξη αυτής της απόψεως εκτίθεται ότι τα κριτήρια της απόφασης Keck και Mithouard ενεργοποιούνται *μόνον αφού* το εμπόρευμα έχει πλέον εισαχθεί στην αγορά του οικείου κράτους μέλους⁵⁵. Όπως στην περίπτωση της εισαγωγής ορισμένοι τρόποι πωλήσεως μπορούν να περιορίζουν την πρόσβαση στην αγορά, έτσι και στην περίπτωση της εξαγωγής ορισμένοι τρόποι πωλήσεως μπορούν να περιορίζουν την έξοδο από την αγορά.

61. Είναι αληθές ότι οι πλείστες των εθνικών διατάξεων που αφορούν τους τρόπους πωλήσεως δεν επιδρούν τόσο άμεσα περιοριστικώς στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, ώστε να μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν περιορισμό της εξόδου από την αγορά. Σ' αυτές περιλαμβάνονται, παραδείγματος χάριν, ορισμένες διατάξεις για τις ώρες λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων⁵⁶, καθώς και για τον περιορισμό της πωλήσεως συγκεκριμένων προϊόντων εντός ορισμένων καταστημάτων⁵⁷ ή από ορισμένους

πωλητές⁵⁸. Αυτοί οι τρόποι πωλήσεως⁵⁹ πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξετάζονται με βάση τον κανόνα Keck και Mithouard, διότι άλλως θα υφίστατο επάνοδος στην πριν από την έκδοση της απόφασης Keck και Mithouard κατάσταση, καθόσον οι επιχειρηματίες θα αμφισβητούσαν το κύρος κάθε είδους ρυθμίσεων «που έχουν ως αποτέλεσμα να περιορίζουν την εμπορική τους ελευθερία»⁶⁰. Ορισμένοι τρόποι πωλήσεως μπορούν πάντως να περιορίζουν άμεσα την εξαγωγή, δεδομένου ότι συνδέονται στενότερα με την καθεαυτή διέλευση του εμπορεύματος από τα σύνορα⁶¹. Αυτό συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση διατάξεων που απαγορεύουν την πώληση ορισμένων προϊόντων μέσω του διαδικτύου⁶². Δύσκολα πάντως μπορούν, με βάση τα χαρακτηριστικά αυτών των τρόπων πωλήσεως, να δημιουργηθούν δύο εκ των προτέρων καθορισμένες και σαφώς οριοθετημένες μεταξύ τους κατηγορίες τρόπων πωλήσεως και γι' αυτόν τον λόγο παραθέτω εδώ μόνο μερικά παραστατικά παραδείγματα. Είναι αντικειμενικώς ορθότερο να γίνεται διάκριση μεταξύ των τρόπων πωλήσεως ανάλογα με τις επιπτώσεις τους, δηλαδή ανάλογα με το αν έχουν επίδραση στην

58 — Βλ., παραδείγματος χάριν, την απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-387/93, Banchero (Συλλογή 1995, σ. I-4663).

59 — Βεβαίως, οι ανωτέρω τρόποι πωλήσεως αφορούν το *πότε*, *πού* και *από ποιον* πωλείται ορισμένο προϊόν, πλην όμως δεν μπορεί κατ' αρχήν να ληφθεί ως δεδομένο ότι αυτοί οι τρόποι πωλήσεως περιορίζουν την πρόσβαση στην αγορά ή την έξοδο από την αγορά, οπότε τα παρατεθέντα παραδείγματα δεν μπορούν να νοηθούν ως συνιστάτα τη δημιουργία μιας αφηρημένης κατηγορίας τρόπων πωλήσεως, η οποία είναι εκ των προτέρων σαφώς καθορισμένη και η οποία πρέπει να εξαιρείται από τον κανόνα Keck και Mithouard.

60 — Απόφαση Keck και Mithouard (παρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 14).

61 — Επομένως, πρόκειται προ πάντων για τρόπους πωλήσεως που έχουν σχέση με το *πώς* πωλείται το προϊόν, πλην όμως δύσκολα μπορεί εδώ να γίνει λόγος για μια εκ των προτέρων καθορισμένη κατηγορία. Οι επιπτώσεις ενός συγκεκριμένου τρόπου πωλήσεως πρέπει να εξετάζονται χωριστά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

62 — Το Δικαστήριο έλαβε μεν την απόφαση Deutscher Apothekerverband (παρατεθείσα, σκέψη 74) ως βάση τη διαπίστωση ότι η γερμανική απαγόρευση της εμπορίας φαρμακευτικών προϊόντων μέσω του διαδικτύου πληττει εντονότερα τα αλλοδαπά απ' ό,τι τα ημεδαπά φαρμακεία και, επομένως, ενέμεινε στο κριτήριο της εν τοις πράγμασι ανίσης μεταχειρίσεως, προέβη όμως στη διαπίστωση ότι υφίστατο μια τέτοια άνιση μεταχείριση ως προς την *πρόσβαση* στην αγορά.

53 — Βλ., υπ' αυτή την έννοια, τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα C. Stix-Hackl της 11ης Μαρτίου 2003 στην υπόθεση, Deutscher Apothekerverband (προπαρατεθείσα απόφαση, σημείο 77), και της γενικής εισαγγελέα J. Kokott της 14ης Δεκεμβρίου 2006 στην εκκρεμούσα ενώπιον του Δικαστηρίου υπόθεση C-142/05, Mickelsson, σημείο 66.

54 — Barnard, C., όπ.π., σ. 159 επ., Oliver, P., «Some Further Reflections on the Scope of Articles 28-30 (Ex 30-36) EC», *Common Market Law Review*, αριθ. 4/1999, σ. 795.

55 — Βλ., υπ' αυτή την έννοια, τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα C. Stix-Hackl της 11ης Μαρτίου 2003 στην υπόθεση Deutscher Apothekerverband (προπαρατεθείσα απόφαση, σημείο 77). Βλ. επίσης τις προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott της 14ης Δεκεμβρίου 2006 στην εκκρεμούσα ενώπιον του Δικαστηρίου υπόθεση C-142/05, Mickelsson (σημείο 53).

56 — Βλ., παραδείγματος χάριν, την απόφαση της 20ής Ιουνίου 1996, C-418/93 έως C-421/93, C-460/93 έως C-462/93, C-464/93, C-9/94 έως C-11/94, C-14/94, C-15/94, C-23/94, C-24/94 και C-332/94, Semeraro Casa Uno κ.λπ. (Συλλογή 1996, σ. I-2975).

57 — Βλ., παραδείγματος χάριν, την απόφαση της 29ης Ιουνίου 1995, C-391/92, Επιτροπή κατά Ελλάδος (Συλλογή 1995, σ. I-1621).

πρόσβαση στην αγορά ή στην έξοδο από την αγορά.

62. Ο δεύτερος λόγος για να εξαιρεθούν από τον κανόνα Keck και Mithouard οι τρόποι πωλήσεως που περιορίζουν την έξοδο από την αγορά συνίσταται στο ότι κατά την εφαρμογή στην πράξη των αρχών που απορρέουν από τον κανόνα Keck και Mithouard πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα χαρακτηριστικά της εξαγωγής. Τα αρχικά κριτήρια της αποφάσεως Keck και Mithouard, που διατυπώθηκαν αναφορικά με τους περιορισμούς επί των εισαγωγών, στηρίζονται στην αρχή ότι οι τρόποι πώλησεως δεν περιορίζουν την εισαγωγή, όταν για την πώληση εγχωρίων και εισαγομένων εμπορευμάτων ισχύουν στην αγορά, στην οποία διατίθενται οι ίδιοι από νομικής και πραγματικής απόψεως όροι. Μια παρόμοια αρχή μπορεί έχει αναλογικώς εφαρμογή στην εξαγωγή: για εμπορεύματα που διατίθενται στην αγορά ορισμένου κράτους μέλους και για εμπορεύματα που προορίζονται για εξαγωγή από αυτό το κράτος μέλος πρέπει να ισχύουν οι ίδιοι από νομικής και πραγματικής απόψεως όροι, ώστε το εθνικό μέτρο να μην έχει εντονότερες επιπτώσεις στα εξαγόμενα εμπορεύματα απ' ό,τι στα εμπορεύματα που πωλούνται εντός της χώρας.

63. Η εφαρμογή αυτής της αρχής στην πράξη μπορεί όμως να έχει διαφορετικές συνέπειες για την εξαγωγή απ' ό,τι για την εισαγωγή. Στην περίπτωση της εισαγωγής, εξετάζεται κατά τον κανόνα Keck και Mithouard αν δεν υφίσταται άνιση μεταχείριση μεταξύ του εγχωρίου και του αλλοδαπού προϊόντος στην εγχώρια αγορά, ενώ στην περίπτωση της εξαγωγής αν δεν υφίσταται άνιση μεταχείριση μεταξύ δύο εγχωρίων προϊόντων —από τα οποία το ένα εξάγεται— στην εγχώρια αγορά. Όταν το εθνικό μέτρο δεν κάνει διάκριση από νομικής απόψεως μεταξύ

του εξαγόμενου προϊόντος και του πωλούμενου εντός της χώρας, η διαπίστωση ότι υπάρχει πράγματι άνιση μεταχείριση κατά την εξαγωγή είναι ενδεχομένως δυνατή στις περισσότερες των περιπτώσεων μόνο βάσει περιστάσεων που υφίστανται όχι στην αγορά στην οποία πωλείται το προϊόν, αλλά εκτός αυτής. Η μετά βεβαιότητας διαπίστωση της πραγματικής επιδράσεως τέτοιων αλλοδαπών παραγόντων είναι όμως συχνότατα άκρως δυσχερής. Είναι αληθές, πάντως, ότι από καθαρά θεωρητικής απόψεως δεν μπορεί να αποκλεισθεί ότι ένα εθνικό μέτρο μπορεί επίσης να έχει διαφορετικές πραγματικές επιπτώσεις σε ένα εξαγόμενο και σε ένα πωλούμενο εντός της χώρας προϊόν συνεπεία παραγόντων που υφίστανται στην αγορά, εντός της οποίας πωλείται το προϊόν.

64. Ο τρίτος λόγος, επίσης, συνδέεται ειδικά με την εξαγωγή, διότι αυτή συχνότατα εμποδίζεται κυρίως από τους τρόπους πώλησεως και όχι από σχετικούς με το προϊόν όρους. Κατά τούτο, επομένως, η κατάσταση διαφέρει από την περίπτωση της εισαγωγής, στην οποία περιοριστικά αποτελέσματα έχουν κυρίως οι σχετικοί με το προϊόν όροι που επιβάλλονται από συγκεκριμένο κράτος μέλος. Πράγματι, τα αποτελέσματα των σχετικών με το προϊόν όρων στα εξαγόμενα εμπορεύματα είναι διαφορετικά απ' ό,τι στα εισαγόμενα. Ένα εμπόρευμα που εισάγεται από ένα κράτος μέλος σε ένα άλλο πρέπει να πληροί δύο ειδών όρους, ήτοι, πρώτον, τους όρους που προβλέπει το κράτος μέλος στο οποίο πραγματοποιείται η παραγωγή, και, δεύτερον, τους όρους που υφίστανται στο κράτος μέλος της εισαγωγής. Με τον ορισμό των σχετικών με τα προϊόν όρων ως μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος επί των εισαγωγών επιδιώκεται να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να εμποδίζεται ή να παρακωλύεται η είσοδος εμπορευμάτων στο κράτος μέλος εισαγωγής από το γεγονός ότι οι σχετικοί με την παραγωγή όροι του κράτους μέλους εισαγωγής διαφέρουν από αυτούς του κράτους μέλους, στο οποίο πραγματοποιείται

η παραγωγή. Όταν εξάγονται εμπορεύματα από ορισμένο κράτος μέλος, μόνον οι σχετικοί με το προϊόν όροι αυτού του κράτους μέλους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εξέταση του ζητήματος αν υφίσταται εμπόδιο στην εξαγωγή και όχι αυτοί τους οποίους πρέπει να πληρούν τα εμπορεύματα στο κράτος μέλος, προς το οποίο εξάγονται. Δεδομένου, επομένως, ότι πολύ συχνά οι τρόποι πώλησεως εμποδίζουν την εξαγωγή, δικαιολογημένα μπορούν να εξαιρούνται από τον κανόνα Keck και Mithouard οι τρόποι πώλησεως που εμποδίζουν ή παρακωλύουν άμεσα την έξοδο από την αγορά.

65. Για τους ανωτέρω λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να θεωρήσει ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών τις σχετικές με τους τρόπους πώλησεως διατάξεις των κρατών μελών, οι οποίες εμποδίζουν ή παρακωλύουν άμεσα την *έξοδο από την αγορά*.

66. Στη συνέχεια, θα εξετάσω την υπόθεση Gysbrechts με βάση την κατά την προτεινόμενη μεταβολή ερμηνεία του άρθρου 29 ΕΚ.

4. Εξέταση βάσει της κατά την προτεινόμενη μεταβολή ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ

67. Από την εκτεθείσα ανωτέρω επιχειρηματολογία προκύπτει ότι κατά το παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου ενδείκνυται μεταβολή της ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ. Κατά συνέπεια, θα εξετάσω στη συνέχεια

την υπόθεση Gysbrechts με βάση αυτή την κατά την προτεινόμενη μεταβολή ερμηνεία του άρθρου 29 ΕΚ.

68. Στο πλαίσιο της εξετάσεως του άρθρου 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ δύο πτυχών. Αφενός, πρέπει να εξετασθεί αν το άρθρο 29 ΕΚ εμποδίζει την εφαρμογή αυτής καθεαυτήν της διατάξεως, δηλαδή της απαγορεύσεως να απαιτείται από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασίμων ημερών. Αφετέρου, πρέπει υπό το πρίσμα του άρθρου 29 ΕΚ να εξετασθεί επίσης η ιδιάζουσα ερμηνεία της βελγικής διατάξεως, η οποία στην πράξη εφαρμόζεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο πωλητής να μη μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασίμων ημερών.

69. Η εξέταση βάσει της προτεινόμενης μεταβολής ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ περιλαμβάνει διάφορα στάδια.

70. Αρχίζω με τη διαπίστωση ότι η εν λόγω βελγική διάταξη και η ερμηνεία της συνδέονται με τους τρόπους πώλησεως και, ως εκ τούτου, στο πλαίσιο της εξετάσεως πρέπει να εφαρμοσθούν κατ' αρχάς τα κριτήρια της αποφάσεως Keck και Mithouard. Μολονότι η βελγική διάταξη ρυθμίζει τους όρους πληρωμής και η ερμηνεία αυτής της διατάξεως αφορά ένα συγκεκριμένο τρόπο πληρωμής, πρόκειται πράγματι για μια σημα-

ντική πτυχή της συμβάσεως πωλήσεως, συγκεκριμένα δε για την πώληση μέσω διαδικτύου, η οποία επομένως πρέπει να χαρακτηριστεί ως τρόπος πωλήσεως. Το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει με τη νομολογία του για το άρθρο 28 ΕΚ ότι η πώληση μέσω διαδικτύου περιλαμβάνεται στους τρόπους πωλήσεως⁶³.

71. Στο πλαίσιο αυτής της εξετάσεως, πρέπει κατ' αρχάς να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αν η εν λόγω διάταξη και η ερμηνεία της, πρώτον, έχουν εφαρμογή σε όλους τους οικείους επιχειρηματίες που ασκούν τη δραστηριότητά τους εντός της χώρας και, δεύτερον, αν επηρεάζουν με τον ίδιο τρόπο, από νομικής και πραγματικής απόψεως, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και την εμπορία αυτών που εξάγονται σε άλλα κράτη μέλη.

72. Το πρώτο κριτήριο της αποφάσεως Keck και Mithouard πληρούται, διότι τόσο η διάταξη όσο και ερμηνεία της έχουν εφαρμογή σε όλους τους επιχειρηματίες που πωλούν εμπορεύματα εντός του Βελγίου μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως.

73. Ως προς το δεύτερο κριτήριο, διαπιστώνεται κατ' αρχάς ότι τόσο η διάταξη όσο και η ερμηνεία της επηρεάζουν με τον ίδιο τρόπο, από νομικής απόψεως, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και την εμπορία αυτών που εξάγονται, δεδομένου ότι δεν περιέχουν

κανένα ιδιαίτερο κανόνα για την πώληση εγχωρίων εμπορευμάτων ή την πώληση εξαγόμενων εμπορευμάτων. Όσον αφορά τις πραγματικές επιπτώσεις στην εξαγωγή, εξέθεσα στο πλαίσιο της εξετάσεως βάσει της υφιστάμενης νομολογίας ότι τόσο η εν λόγω βελγική διάταξη όσο και η ερμηνεία της επηρεάζουν, από πραγματικής απόψεως, με τον ίδιο τρόπο την εγχώρια πώληση και την εξαγωγή. Σύμφωνα, πάντως, με την προτεινόμενη μεταβολή ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ, πρέπει να εξετασθεί αν είτε η βελγική διάταξη είτε η ερμηνεία της –μολονότι ούτε από νομικής ούτε από πραγματικής απόψεως συνεπάγονται δυσμενή διάκριση– παρακωλύει την έξοδο από την αγορά.

74. Λόγω της απαγορεύσεως να απαιτείται πληρωμή κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασίμων ημερών, ο πωλητής αποστέλλει το εμπόρευμα στον καταναλωτή, χωρίς να ξέρει αν θα πληρωθεί ποτέ γι' αυτό. Αυτή η κατάσταση αβεβαιότητας στην οποία βρίσκεται ο πωλητής ως προς την πληρωμή μπορεί να τον αποτρέπει από την πώληση εμπορευμάτων μέσω συμβάσεων εξ αποστάσεως. Συναφώς, δεν έχει σημασία αν ο σχετικός με την πληρωμή κίνδυνος είναι διαφορετικός στην περίπτωση πωλήσεως στο εξωτερικό από αυτόν στην περίπτωση πωλήσεως εντός του Βελγίου. Η ερμηνεία της βελγικής διατάξεως, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, σημαίνει για τον πωλητή την ίδια αβεβαιότητα, δεδομένου ότι δεν έχει καμία εγγύηση ότι κάποτε θα πληρωθεί. Αυτή η αβεβαιότητα του πωλητή μπορεί να έχει ως συνέπεια ότι αυτός, φοβούμενος ότι δεν θα πληρωθεί, διακόπτει την εξαγωγή εμπορευ-

63 — Απόφαση Deutscher Apothekerverband, προπαρατεθείσα (σκέψη 68 επ.).

μάτων μέσω του διαδικτύου ή μειώνει τον όγκο αυτών των εξαγωγών. Ακριβώς λόγω αυτού του φόβου, η επιχείρηση Santurel ζήτησε από τους αγοραστές της στο εξωτερικό αριθμό πιστωτικής κάρτας.

75. Επομένως, διαπιστώνεται ότι, βάσει της προτεινόμενης μεταβολής ερμηνείας του άρθρου 29 ΕΚ, μια διάταξη όπως του άρθρου 80, παράγραφος 3, του βελγικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών και η ερμηνεία αυτής της διατάξεως υπό την έννοια ότι ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας παρακλύουν την έξοδο από την αγορά και, κατά συνέπεια, συνιστούν μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών.

76. Κατά τη σχετική με το άρθρο 28 ΕΚ πάγια νομολογία –την οποία για τους μνημονευθέντες προηγούμενους λόγους μπορώ να εφαρμόσω κατ' αναλογία στο άρθρο 29 ΕΚ– μια εθνική ρύθμιση η οποία συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών μπορεί να δικαιολογείται από έναν από τους μνημονευόμενους στο άρθρο 30 ΕΚ λόγους ή από επιτακτικές απαιτήσεις⁶⁴. Σε κάθε περίπτωση, η εθνική διάταξη πρέπει να είναι ικανή να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να μην βαίνει πέραν εκείνου που απαιτείται για την επίτευξη αυτού του σκοπού⁶⁵.

64 — Βλ., ως προς τις επιτακτικές απαιτήσεις, την απόφαση Cassis de Dijon (παρεπείσεια στην υποσημείωση 42, σκέψη 8).

65 — Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 20ής Ιουνίου 2002, C-388/00 και C-429/00, Radiosistemi (Συλλογή 2002, σ. I-5845, σκέψεις 40 έως 42), της 8ης Μαΐου 2003, C-14/02, ATRAL (Συλλογή 2003, σ. I-4431, σκέψη 64), της 8ης Σεπτεμβρίου 2005, C-40/04, Yonemoto (Συλλογή 2005, σ. I-7755, σκέψη 55), και της 10ης Νοεμβρίου 2005, C-432/03, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας (Συλλογή 2005, σ. I-9665, σκέψη 42).

77. Επομένως, το επόμενο ερώτημα στο οποίο πρέπει να δοθεί απάντηση είναι το αν το βελγικό μέτρο μπορεί να δικαιολογείται από μια από τις αιτίες που μνημονεύονται στο άρθρο 30 ΕΚ ή από μια από τις επιτακτικές απαιτήσεις που έχει δεχθεί το Δικαστήριο με την απόφαση Cassis de Dijon⁶⁶, και τη μετέπειτα νομολογία. Στην υπό εξέταση υπόθεση, καμία από τις μνημονευόμενες στο άρθρο 30 ΕΚ αιτίες δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη· είναι όμως δυνατή η επίκληση της προστασίας του καταναλωτή, η οποία είναι μια από τις επιτακτικές απαιτήσεις.

78. Σκοπός της απαγορεύσεως να απαιτείται πληρωμή ή προκαταβολή κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως των επτά εργασιμών ημερών, καθώς και της συνδεόμενης με αυτή ερμηνείας, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί πριν από την πάροδο αυτής της προθεσμίας να ζητεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, είναι αναμφισβήτως η προστασία των καταναλωτών. Με την απαγόρευση να απαιτείται πληρωμή ή προκαταβολή κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, το Βέλγιο ήθελε να ενισχύσει το δικαίωμα υπαναχωρήσεως του καταναλωτή στην περίπτωση πώλησεως εξ αποστάσεως⁶⁷, το οποίο διασφαλίζεται με το άρθρο 6 της οδηγίας 97/7, και να

66 — Απόφαση Cassis de Dijon (παρεπείσεια στην υποσημείωση 42).

67 — Γενικώς ως προς το δικαίωμα υπαναχωρήσεως του καταναλωτή στην περίπτωση πώλησεως εξ αποστάσεως, βλ., παραδείγματος χάριν, Reich, N., «Die neue Richtlinie 97/7/EG über den Verbraucherschutz bei Vertragsabschlüssen im Fernabsatz», *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, αριθ. 19/1997, σ. 584 επ., Micklitz, H.-W., «Die Fernabsatzrichtlinie 97/7/EG», *Zeitschrift für europäisches Privatrecht*, αριθ. 4/1999, σ. 884 επ., Bernardeau, L., «La directive communautaire 97/7 en matière de contrats à distance», *Cahiers de droit européen*, αριθ. 1-2/2000, σ. 129, Poillot, É., «Le droit comparé au service de la compréhension de l'acquis communautaire en droit privé: l'exemple du droit de rétractation dans la directive 97/7/CE concernant la protection des consommateurs en matière de contrats à distance», *Revue internationale de droit comparé*, αριθ. 4/2005, σ. 1017, Knez, R., «Direktiva 97/7/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. maja 1997 o varstvu potrošnikov glede sklepanja pogodb pri prodaji na daljavo», στο Trstenjak, V., *Evropsko pravo varstva potrošnikov*, GV Založba, Ljubljana, 2005, σ. 113.

δημιουργήσει γι' αυτόν συνθήκες, υπό τις οποίες μπορεί να κάνει χωρίς κανένα κίνδυνο χρήση του δικαιώματός του υπαναχωρήσεως. Είναι κατανοητό το να προστατεύεται ισχυρότερα ο καταναλωτής στην περίπτωση εξ αποστάσεως πωλήσεως απ' ό,τι στην περίπτωση συνήθους πωλήσεως. Το δικαίωμα υπαναχωρήσεως του καταναλωτή στηρίζεται στη σκέψη ότι αυτός, στην περίπτωση εξ αποστάσεως πωλήσεως, βλέπει το προϊόν στην πραγματική του μορφή μόνον αφού το έχει πια παραγγείλει⁶⁸. Στη δέκατη τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 97/7, εκτίθεται συναφώς ότι πρέπει να υπάρχει δικαίωμα υπαναχωρήσεως, διότι «ο καταναλωτής δεν έχει τη δυνατότητα [...] να δει το προϊόν ή να λάβει γνώση των χαρακτηριστικών της υπηρεσίας πριν από τη σύναψη της συμβάσεως».

αναγκασμένος ο καταναλωτής, στην περίπτωση υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση, να αναμένει την επιστροφή των πληρωμών, στις οποίες προέβη. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 97/7, η επιστροφή πρέπει να πραγματοποιηθεί το συντομότερο δυνατόν, και εν πάση περιπτώσει, εντός τριάντα ημερών. Το Βέλγιο θέλησε συγχρόνως να προστατεύσει τον καταναλωτή από τον κίνδυνο να μη του επιστρέφει ο πωλητής πληρωμές που έχει ήδη λάβει. Γι' αυτούς τους λόγους, μπορεί να γίνει δεκτό ότι η προστασία των καταναλωτών μπορεί να δικαιολογεί τη βελγική διάταξη και την ερμηνεία της.

79. Κατά συνέπεια, το Βέλγιο αποφάσισε, με το άρθρο 80, παράγραφος 3, του νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, να εξασφαλίσει υψηλότερο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών από το προβλεπόμενο από την οδηγία 97/7. Θέλησε με αυτόν τον τρόπο να αποτρέψει το ενδεχόμενο να είναι

80. Τέλος, πρέπει ακόμη να εξετασθεί αν η εν λόγω βελγική διάταξη και η ερμηνεία της συνάδουν προς την αρχή της αναλογικότητας. Στο πλαίσιο της εξετάσεως της αναλογικότητας, πρέπει να ερευνηθεί αν η διάταξη και η ερμηνεία της είναι πρόσφορες και αναγκαίες για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας των καταναλωτών ή αν υπάρχει ένα μέτρο με το οποίο ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί το ίδιο αποτελεσματικά, αλλά με λιγότερους περιορισμούς για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων⁶⁹. Κατ' αρχάς, θα εξετάσω υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας τη γενική απαγόρευση αξιώσεως προκαταβολής ή πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχω-

68 — Έτσι, Heinrichs, H., «Das Widerrufsrecht nach der Richtlinie 97/7/EG über den Verbraucherschutz bei Vertragsabschlüssen im Fernabsatz», στο Beuthien, V. κλπ. (εκδ.), *Festschrift für Dieter Medicus zum 70. Geburtstag*, Heymanns, Κολωνία 1999, σ. 190, Pützhoven, A., *Europäischer Verbraucherschutz im Fernabsatz. Die Richtlinie 97/7/EG und ihre Einbindung in nationales Verbraucherrecht*, Beck, Μόναχο 2001, σ. 76, Reuter, M., *Der Fernabsatz und seine rechtliche Ausgestaltung in der Europäischen Union*, Peter Lang, Φρανκφούρτη επί του Μάιν 2002, Lodder, A., Kaspersen, H.W.K. (εκδ.), *eDirectives: Guide to European Union Law on E-Commerce — Commentary on the Directives on Distance Selling, Electronic Signatures, Electronic Commerce, Copyright in the Information Society, and Data Protection*, Kluwer, Χάγη, 2002.

69 — Βλ., παραδείγματος χάριν, τις αποφάσεις της 10ης Νοεμβρίου 1994, C-320/93, *Örtscheit* (Συλλογή 1994, σ. I-5243, σκέψη 16), της 15ης Ιουνίου 1999, C-394/97, *Heinonen* (Συλλογή 1999, σ. I-3599, σκέψη 36), και της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, C-434/04, *Ahokainen και Leppik* (Συλλογή 2006, σ. I-9171, σκέψη 33). Στην επιστήμη, βλ. Lenaerts, K., και Van Nuffel, P., όπ.π.

ρήσεως, κατόπιν δε την ερμηνεία, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας πριν από την πάροδο αυτής της προθεσμίας.

81. Κατ' εμέ, η γενική απαγόρευση αξιώσεως προκαταβολής ή πληρωμής πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως συνιστά μέτρο που είναι ανάλογο προς τον σκοπό της προστασίας του καταναλωτή. Το Βέλγιο προέβη στην επιλογή ενός επιπέδου προστασίας των καταναλωτών, με το οποίο ο καταναλωτής δεν διατρέχει κανέναν είδους κίνδυνο στην περίπτωση υπαναχωρήσεως από τη σύμβαση πώλησεως εξ αποστάσεως. Λαμβανομένου υπόψη ότι η οδηγία 97/7 προβλέπει προθεσμία επτά εργάσιμων ημερών για την υπαναχώρηση, είναι αποδεκτό να μη ζητείται από τον καταναλωτή κατά το χρονικό αυτό διάστημα πληρωμή για το εμπόρευμα που παρέλαβε.

82. Επομένως, το άρθρο 29 ΕΚ δεν εμποδίζει την εφαρμογή εθνικής διατάξεως, η οποία απαγορεύει, στην περίπτωση πώλησεως εξ αποστάσεως, να απαιτείται από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως.

83. Τέλος, πρέπει να εξετασθεί αν η ερμηνεία της βελγικής διατάξεως, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχω-

ρήσεως, είναι σύμφωνη προς την αρχή της αναλογικότητας. Συναφώς, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι κατά την εξέταση του ζητήματος αν μια διάταξη του κοινοτικού δικαίου εμποδίζει την εφαρμογή διατάξεως του εθνικού δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνο το γράμμα της εθνικής διατάξεως, αλλά και η ερμηνεία της από τις εθνικές αρχές⁷⁰. Πράγματι, το κοινοτικό δίκαιο μπορεί να αντίκειται τόσο στο γράμμα εθνικών διατάξεων όσο και στην ερμηνεία τους, δεδομένου ότι η ερμηνεία αυτή είναι δεσμευτική σε εθνικό επίπεδο για όλους όσους αφορούν αυτές οι διατάξεις. Επομένως, οι εθνικές αρχές υποχρεούνται να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο⁷¹.

84. Όσον αφορά την ερμηνεία, κατά την οποία ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, επιβάλλεται, κατ' εμέ, η διαπίστωση ότι η ερμηνεία αυτή υπερβαίνει αυτό

70 — Στην επιστήμη, βλ., παραδείγματος χάριν, Bieber, R. κ.λπ., όπ.π., σ. 280-281, σημείο 1288 Lenaerts, K., κ.λπ., όπ.π., σ. 162, σημείο 5-056, τονίζουν ότι το περιεχόμενο των εθνικών νόμων, κανονιστικών πράξεων και διοικητικών διατάξεων πρέπει να εκτιμάται υπό το φως της ερμηνείας τους από τα εθνικά δικαστήρια. Όπως εξέθεσα στην υποσημείωση 9 αυτών των προτάσεων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε με την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1996, C-42/95, Siemens κατά Nold (Σύλλογος 1996, σ. I-6017), επί του ζητήματος αν το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση της νομολογίας, στην οποία προέβη το γερμανικό Bundesgerichtshof.

71 — Γενικώς ως προς την υποχρέωση σύμφωνης προς το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας, βλ. Leible, S., Domröse, R., *Die primärrechtskonforme Auslegung* στο Riesenhuber, K. (εκδ.), *Europäische Methodenlehre — Handbuch für Ausbildung und Praxis*, De Gruyter Recht, Βερολίνο 2006, σ. 184 επ. Ως προς την υποχρέωση σύμφωνης προς τις κοινοτικές οδηγίες ερμηνείας, βλ. Roth, W.-H., *Die richtlinienkonforme Auslegung*, στο Riesenhuber, K. (εκδ.), *Europäische Methodenlehre — Handbuch für Ausbildung und Praxis*, De Gruyter Recht, Βερολίνο, 2006, σ. 308 επ.

που είναι αυστηρά αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού υψηλής προστασίας των καταναλωτών. Μπορούν να παρατεθούν πολλά επιχειρήματα προς στήριξη αυτής της διαπίστωσης.

85. Πρώτον, σ' αυτή την περίπτωση, ο πωλητής ζητεί τον αριθμό της πιστωτικής κάρτας όχι για να πληρωθεί για το εμπόρευμα, αλλά μόνο χάριν της προστασίας του, στην περίπτωση κατά την οποία ο καταναλωτής δεν προβεί στην πληρωμή του εμπορεύματος. Αν αποστείλει το εμπόρευμα, χωρίς να έχει ζητήσει αριθμό πιστωτικής κάρτας, κινδυνεύει να μη πληρωθεί ποτέ για το εμπόρευμα. Αν ο πωλητής δεν αποσύρει μέσω της πιστωτικής κάρτας το πληρωτέο ποσό, ουδόλως θίγεται το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών. Φυσικά, είναι δικαιολογημένος ο φόβος των βελγικών αρχών ότι ο πωλητής θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει δολίως την πιστωτική κάρτα, προκειμένου να πληρωθεί πριν από την πάροδο της προθεσμίας υπαναχωρήσεως ή ότι μάλιστα θα αποσύρει μέσω της πιστωτικής κάρτας το πληρωτέο ποσό και ουδόλως θα αποστείλει το εμπόρευμα. Η ερμηνεία της εν λόγω βελγικής διατάξεως, μέσω της οποίας οι βελγικές αρχές θέλουν να εμποδίσουν μια τέτοια δόλια χρησιμοποίηση, είναι πάντως αντίθετη προς την αρχή της αναλογικότητας. Η ανακοίνωση του αριθμού της πιστωτικής κάρτας καθιστά δυνατή την κατάλληλη εξισορρόπηση μεταξύ ενός υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών και της προστασίας του πωλητή από τον κίνδυνο να μη πληρωθεί. Ο πωλητής μπορεί πράγματι –αν ο καταναλωτής δεν υπαναχωρεί από τη σύμβαση και δεν πληρώνει– να εισπράξει το τίμημα μέσω της πιστωτικής κάρτας.

86. Δεύτερον, στο Βέλγιο προβλέπεται ότι ο πωλητής ευθύνεται ποινικώς, όταν παραβαίνει την υποχρέωσή του να μη προβεί σε

ανάληψη του πληρωτέου ποσού κατά τη διάρκεια της προθεσμίας υπαναχωρήσεως. Αν επιτραπεί η ανακοίνωση του αριθμού πιστωτικής κάρτας, γίνεται ταυτόχρονα αποδεκτή η δυνατότητα δόλιας χρησιμοποίησης σε μερικές περιπτώσεις, πλην όμως η πιθανότητα αυτή είναι λιγότερο μεγάλη, αν στην περίπτωση παραβάσεων εξασφαλίζεται η επιβολή αποτελεσματικής κυρώσεως. Μια τέτοια ρύθμιση δεν θα είναι ίσως πλήρως αποτελεσματική, πλην όμως μέσω της εγγυήσεως κατάλληλης κυρώσεως θα μπορεί να διασφαλίζει το επιδιωκόμενο στο Βέλγιο υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών. Εξάλλου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι τα κράτη μέλη μεριμνούν, κατά το άρθρο 8 της οδηγίας 97/7, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να ζητήσει την ακύρωση μιας πληρωμής σε περίπτωση που χρησιμοποιηθεί δολίως η κάρτα της πληρωμής, στα πλαίσια συμβάσεων εξ αποστάσεως και, σε περίπτωση δόλιας χρήσης, να επαναπιστωθεί για τα ποσά που έχουν καταβληθεί, ή να του επιστραφούν τα ποσά αυτά. Επομένως, παράλληλα με την επιβολή ποινικής κυρώσεως σε σχέση με τον πωλητή, προβλέπεται επίσης μια ιδιαίτερη προστασία του καταναλωτή στην περίπτωση δόλιας χρήσεως πιστωτικής κάρτας.

87. Τρίτον, πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη η οικονομική πραγματικότητα των πληρωμών μέσω πιστωτικής κάρτας, οι οποίες περιλαμβάνονται στους αποκαλούμενους «νέους τρόπους πληρωμής», και τα πλεονεκτήματα που παρέχει αυτός ο τρόπος πληρωμής. Με τους άλλους, συνήθεις, τρόπους πληρωμής, που είναι στη διάθεση του πωλητή στην πώληση εξ αποστάσεως (π.χ. το τραπεζικό έμβασμα), εξασφαλίζεται υψηλό επίπεδο προστασίας μόνο για τον καταναλωτή, όταν ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτήσει την πληρωμή πριν από την πάροδο

της προθεσμίας υπαναχωρήσεως. Η πληρωμή με πιστωτική κάρτα παρέχει εν προκειμένω μεγάλο πλεονέκτημα, διότι καθιστά δυνατή συγχρόνως την προστασία αμφοτέρων των μερών, δηλαδή του καταναλωτή και του πωλητή, χωρίς κατ' αρχήν να κατέρχεται σημαντικά το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών. Το επίπεδο προστασίας των καταναλωτών κατέρχεται μόνον εν δυνάμει και μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις. Αν η προβλεπόμενη για την τήρηση αυτής της ρυθμίσεως κύρωση είναι κατάλληλη, σπάνια θα εμφανίζονται περιπτώσεις δολίας χρήσεως πιστωτικής κάρτας. Αν παρείχετο στον καταναλωτή απόλυτη προστασία, ενώ στον πωλητή κανενός είδους προστασία, μολονότι υφίσταται η δυνατότητα προστασίας αμφοτέρων, θα μπορούσε αυτό να θεωρηθεί ως περίπτωση του *summum ius summa iniuria* (μέγιστη δικαιοσύνη, μέγιστη αδικία). Το ότι με άλλους τρόπους πληρωμής δεν είναι δυνατή η ταυτόχρονη προστασία του καταναλωτή και του πωλητή δεν πρέπει να έχει ως συνέπεια την πεπλανημένη εκτίμηση ότι δεν πρέπει να προστατεύονται αμφότερα τα μέρη, όταν ένα ορισμένο είδος πληρωμής το επιτρέπει.

88. Γι' αυτόν τον λόγο, φρονώ ότι η ερμηνεία της βελγικής διατάξεως, κατά την οποία, όταν συνάπτεται σύμβαση εξ αποστάσεως, ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, είναι αντίθετη προς την αρχή της αναλογικότητας.

89. Κατά συνέπεια, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 29 ΕΚ δεν επιτρέπει να ερμηνεύεται μια εθνική διάταξη υπό την έννοια ότι, όταν συνάπτεται σύμβαση εξ αποστάσεως, ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον

καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως.

5. Συμπέρασμα

90. Επομένως, από την ανωτέρω εξέταση προκύπτει ότι το άρθρο 29 ΕΚ δεν αντίκειται μεν στην κατ' αυστηρώς γραμματική ερμηνεία έννοια της βελγικής διατάξεως, πλην όμως δεν επιτρέπει την πραγματοποιούμενη από τις εθνικές αρχές ερμηνεία αυτής της διατάξεως. Όπως τόνισα προηγουμένως, οι εθνικές αρχές υποχρεούνται να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο. Συνεπώς, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 29 ΕΚ επιτρέπει την εφαρμογή εθνικής διατάξεως που απαγορεύει, στην περίπτωση εξ αποστάσεως συμβάσεων, να απαιτείται από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή πριν από την πάροδο της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, εφόσον η διάταξη αυτή δεν ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο αυτής της προθεσμίας.

VII — Πρόταση

91. Βάσει όλων των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Hof van Beroep te Gent ως ακολούθως:

«Το άρθρο 29 ΕΚ επιτρέπει την εφαρμογή εθνικής διατάξεως που απαγορεύει, στην περίπτωση εξ αποστάσεως συμβάσεων, να απαιτείται από τον καταναλωτή προκαταβολή ή πληρωμή πριν από την πάροδο της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, εφόσον η διάταξη αυτή δεν ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ο πωλητής δεν μπορεί να απαιτεί από τον καταναλωτή αριθμό πιστωτικής κάρτας κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής προθεσμίας υπαναχωρήσεως, ακόμη κι αν δεσμεύεται να μη τη χρησιμοποιήσει προς είσπραξη της πληρωμής πριν από την πάροδο αυτής της προθεσμίας.»